

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: Geografie

Studijní program: 2. stupeň

Kombinace: Tělesná výchova - Zeměpis

ÚZEMNĚ SPRÁVNÍ VÝVOJ ČR V LETECH
1920 - 1960

TERRITORIAL ADMINISTRATION DEVELOPMENT OF
THE CZECH REPUBLIC IN THE YEARS

1920 - 1960

L'ÉVOLUTION DE LA DIVISION ADMINISTRATIVE
DE LA RÉPUBLIQUE TCHÈQUE DE 1920 À 1960

Diplomová práce: 05-FP-KGE-05

Autor:

David Barták

Podpis:

Adresa:

Poděbradská 810

289 12, Sadská

Vedoucí práce: RNDr. Václav Poštolka

Konzultant: Mgr. Ivana Pešková

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
86	16719	11	3	32	5

V Liberci dne: 13. 5. 2005

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne: 13. 5. 2005

David Barták

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že **souhlasím** s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

Jsem si vědom toho, že: užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

David Barták

Podpis:

Adresa:

Poděbradská 810
289 12, Sadská

Datum:

Poděkování:

Rád bych touto cestou poděkoval všem, kteří mi během mé tvorby a ověřování diplomové práce byli nápomocni. Velké díky patří konzultantce Mgr. Ivaně Peškové z Gymnázia Jiřího z Poděbrad, která věnovala množství svého volného času konzultacím k mé diplomové práci. Její připomínky byly neocenitelné. Velké díky patří také panu PaedDr. Janu Luštincovi, řediteli Krkonošského muzea v Jilemnici, který mi pomohl při získávání informací o Jilemnicku. V neposlední řadě patří mé poděkování vedoucímu diplomové práce RNDr. Václavu Poštolkovi za trpělivost, s kterou vedl mou diplomovou práci, bez něho by nevznikla.

Územně správní vývoj ČR v letech 1920 - 1960

BARTÁK David

DP–2005

Vedoucí DP: RNDr. Václav Poštolka

Anotace

Tato diplomová práce má za úkol zmapovat vývoj a změny územněsprávního členění ČR v letech 1920 – 1960. Cílem práce je zachycení změn průběhu státních hranic v uvedeném období. Součástí diplomové práce je zpracování mapových výstupů v GIS na dané téma, které bude sloužit pro školní potřeby. Je také vytvořena nástěnná mapa (poster) ČR a vybraného území v Libereckém kraji s přehledem významných změn územněsprávního charakteru v daném období. Diplomová práce je členěna podle časových úseků vývoje. Výsledkem práce je komplexní zhodnocení územněsprávního vývoje v ČR v letech 1920 – 1960.

Territorial administration development of the Czech Republic in the years 1920 - 1960

Summary

The diploma thesis presents the development and changes of territorial administration division of the Czech Republic from 1920 to 1960. The main aim of the work is to record all the location changes of the state border in a mentioned period. The diploma thesis includes an elaboration of map outcomes at GIS for the subject, which is supposed to be used for school requirements. There is a wall map of the Czech Republic enclosed and a map of a chosen territory in Liberec region with a list of important changes during a mentioned period. The work is structured in accordance with the development periods.

The result of the diploma thesis is a complex evaluation of the territory administration development in the Czech Republic in years 1920 – 1960.

L'évolution de la division administrative de la République Tchèque de 1920 à 1960

Le résumé

Cette thèse de diplôme veut suivre l'évolution de la division administrative de la Tchécoslovaquie et de la République Tchèque de 1920 à 1960 (et brièvement aussi la division administrative des pays tchèques au cours des années de 1849). Elle prend le but rendre des modifications apportée à la division administrative. En plus elle veut analyser le développement de la région de Liberec. La thèse est accompagnée d'un ensemble de cartes de géographie en GIS qui explique les réformes de la division administrative. Pour l'utilisation à l'école elle veut être un instrument de travail qui offre un large éventail de document sur lesquels les élèves peuvent comprendre cette division au passé. Le résultat de ce travail, c'est l'évaluation (appréciation) des mesures administratives et une carte murale pour les cours de géographie. Elle suit aussi le tracement et l'évolution des frontières de l'Etat.

Obsah:

1.	SEZNAM TABULEK A MAP	11
2.	ÚVOD.....	12
3.	CÍLE PRÁCE.....	13
4.	METODY PRÁCE.....	14
5.	SOUČASNÝ STAV.....	15
5.1.	REFORMY V LETECH 1990 – 2001	15
5.2.	STAV PO ROCE 2003	17
6.	STAV PŘED ROKEM 1920	19
6.1.	ÚVOD.....	19
6.2.	OBCE.....	19
6.3.	OKRESY	21
6.4.	KRAJE	23
6.5.	ZEMĚ.....	24
6.6.	ZÁVĚR.....	26
7.	VZNIK ČESKOSLOVENSKA (STÁTNÍ HRANICE).....	27
7.1.	ČESKO – NĚMECKÁ HRANICE	28
7.2.	ČESKO – POLSKÁ HRANICE.....	30
7.3.	ČESKO – RAKOUSKÉ HRANICE.....	31
7.4.	ZÁVĚR.....	32
8.	PŘECHODNÉ OBDOBÍ PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA.....	34
9.	1920	35
9.1.	OBCE.....	36
9.2.	OKRESNÍ ÚŘADY	37
9.3.	ŽUPY	38
9.4.	ZÁVĚR.....	40
10.	1927	42
10.1.	OBCE.....	42
10.2.	OKRESNÍ HEJTMANSTVÍ.....	43
10.3.	ZEMSKÉ ÚŘADY	43

10.4.	ZÁVĚR.....	45
11.	1939 – 1945.....	46
11.1.	PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA.....	46
11.2.	NĚMECKÉ ŽUPY.....	49
11.2.1.	<i>Sudetská župa.....</i>	<i>50</i>
11.3.	ZÁVĚR.....	50
12.	ZMĚNY PO SKONČENÍ 2. SVĚTOVÉ VÁLKY.....	52
12.1.	NÁRODNÍ VÝBORY	52
12.2.	MÍSTNÍ NÁRODNÍ VÝBORY	53
12.3.	OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBORY.....	54
12.4.	KRAJSKÉ NÁRODNÍ VÝBORY.....	54
12.5.	ZÁVĚR.....	55
13.	1960	56
13.1.	MÍSTNÍ NÁRODNÍ VÝBOR.....	56
13.2.	OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR	57
13.3.	KRAJSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR	57
13.4.	ZÁVĚR.....	58
14.	JILEMNICKO	60
14.1.	ÚVOD.....	60
14.2.	VÝVOJ ÚZEMNĚSPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ JILEMNICKA	62
14.3.	ZÁVĚR.....	65
15.	DIDAKTICKÉ VYUŽITÍ	66
15.1.	ÚVOD.....	66
15.2.	TÉMA VYUČOVACÍ HODINY	66
15.3.	CÍLE VYUČOVACÍ HODINY	66
15.3.1.	<i>Vzdělávací cíl.....</i>	<i>67</i>
15.3.2.	<i>Výchovný cíl.....</i>	<i>67</i>
15.4.	MOTIVACE	67
15.5.	OBSAH HODINY	68
15.5.1.	<i>Použité pomůcky.....</i>	<i>68</i>
15.6.	ZÁVĚR.....	69
16.	DISKUSE	70
17.	ZÁVĚR.....	72

18. VÝKLADOVÝ SLOVNÍK.....	74
POUŽITÉ ZDROJE.....	75

Seznam označení:

ČR – Česká republika

ČSR – Československa republika

ČSSR – Československá socialistická republika

DP – diplomová práce

EU – Evropská unie

GIS – geografické informační systémy

KNV – krajský národní výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

MNV – místní (městský) národní výbor

ONV – okresní národní výbor

ORP – správní obvod s rozšířenou působností

p.o. – politické okresy

Sb. – sbírka zákona

s.o. – soudní okresy

Tab. – tabulka

VÚSC – vyšší územně správní celky

1. Seznam tabulek a map

Seznam tabulek

Tab.č. 1.:	Počet okresů v letech 1849 – 1960.....	23
Tab.č. 2.:	Sídla krajů v letech 1850 – 1960 a jejich průměrná rozloha.....	25
Tab.č. 3.:	Župy v Čechách.....	36

Seznam map

Mapa č. 1.:	Mapa NUTS 2 a NUTS 3 v ČR.....	17
Mapa č. 2.:	Území Lužice.....	28
Mapa č. 3.:	Těšínsko.....	31
Mapa č. 4.:	Mapa Protektorátu Čechy a Morava	49
Mapa č. 5.:	Mapa dělení protektorátu.....	50
Mapa č. 6.:	Kraje 1949.....	55
Mapa č. 7.:	Kraje 1960.....	58
Mapa č. 8.:	Mapa svazek obcí - Jilemnicko.....	61
Mapa č. 9.:	Soudní okres Jilemnice.....	62
Mapa č. 10.:	Soudní okres Rokytnice nad Jizerou.....	63
Mapa č. 11.:	Politický okres Jilemnice.....	64

2. Úvod

Spory při poslední územněsprávní reformě našeho státu a vymezení 14 nových krajů, takzvaných vyšších územně samosprávných celků, mě přivedly na myšlenku historického shrnutí územně správního vývoje území dnešní České republiky. Obsahem mé práce je i seznámení se specifiky jednotlivých etap vývoje územněsprávního členění naší republiky.

První změny, které určovaly, jak se bude dělit území ČR po roce 1920, proběhly již v roce 1848 v rámci reforem v Rakousku – Uhersku. Tento stav přetrval prakticky až do roku 1920, kdy došlo k pokusu o zřízení zemských žup. Tento pokus byl neúspěšný, neboť zejména z národnostního hlediska byly župy zřízeny pouze na Slovensku. Přesto je nutné i tento pokus zmínit, neboť některé jeho prvky můžou být poučné vzhledem k dnešnímu územněsprávnímu členění.

Ostatně jako každá změna v životě přináší určitou zkušenost, tak i změny v územněsprávním členění, které proběhly v období 1920 – 1960, jsou cenné i pro dnešní dobu. Jsou zdrojem mnoha poznatků, které nám zpětně ukazují výhody a nevýhody jednotlivých systémů.

V této skutečnosti také vidím jeden z přínosů, které budou cenné na mé diplomové práci. V ní bude moci široká veřejnost nalézt souhrn změn, které v tomto období proběhly a jejich zhodnocení, včetně výhod a záporů.

Pro potřeby žáků a žákyň základních škol bude zhotoven mapový výstup GIS, který bude obsahovat mapy jednotlivých změn a jejich stručné zhodnocení. Vzhledem k současné situaci, kdy vstoupil v platnost nový zákon o územněsprávním členění naší republiky, bude tato didaktická pomůcka vhodná při výkladu tématu administrativního členění ČR.

3. Cíle práce

Základním cílem práce je komplexní zhodnocení změn v územněsprávním členění ČR v letech 1920 – 1960. Hlavní část DP spočívá v analýze územněsprávních změn v daném období. Výsledek práce je možno použít pro širokou veřejnost jako zdroj informací k danému problému. Pro zjednodušení a zpřehlednění je součástí práce mapový výstup GIS, kde bude s pomocí vybraných období názorně ukázán vývoj územněsprávního členění ČR. Výhodou DP je komplexnost přehledu změn dané tematiky. Při hodnocení je přihlíženo i k potřebám jednotlivých občanů a k tomu, jak jednotlivé změny dopadají na jeho běžný život.

Po seznámení s DP si bude moci čtenář utvořit ucelený obraz o změnách v územněsprávním vývoji ČR. Pro didaktické potřeby slouží mapový výstup GIS, díky němuž si žáci druhého stupně základních škol a adekvátních ročníků nižšího gymnázia budou moci vytvořit představu o daném tématu.

4. Metody práce

Před zahájení diplomové práce a i v jejím průběhu jsem pracoval s množstvím literárních pramenů. Kromě toho jsem využíval mapová díla, která se vztahují k dané tematice. Cenné informace jsem získal s pomocí pana poslance Václava Franka z materiálů poslanecké sněmovny parlamentu ČR. Zdrojem informací se ukázaly být i některé internetové servery.

Důležité poznatky jsem získal i při konzultacích s paní Mgr. Ivanou Peškovou, která působí jako profesorka dějepisu na Gymnáziu Jiřího z Poděbrad, a díky jejímu komplexnímu pohledu na danou tematiku jsem mohl lépe zhodnotit historický aspekt změn v územněsprávním vývoji ČR.

Při tvorbě jsem vycházel také z množství mapových děl, která v minulosti vznikla. Při porovnání jednotlivých pramenů jsem vycházel i ze zákonů, které vznikly společně s územněsprávními změnami na našem území.

Pro zjednodušení jsem v DP použil tabulky a mapy, které znázorňují vybraná témata. Některé z těchto map vznikaly s pomocí programu **ArcView** od společnosti **ESRI**, která se zabývá tvorbou map s pomocí počítačové techniky. Jejich produkt umožňuje implantaci cenných informací přímo v mapě.

5. Současný stav

Česká republika patří v rámci postkomunistické části střední Evropy k zemím, které se zásadní reformou veřejné správy začaly nejpozději. Zásadní změny byly provedeny od roku 2001 (vznik krajské samosprávy) a od roku 2003 (zrušení okresních úřadů a vznik “malých okresů” – správních obvodů obcí s rozšířenou působností). Přesto některé změny v této oblasti nastaly již v roce 1990. V této části popíši stručně vývoj a nynější platný stav.

5.1. Reformy v letech 1990 – 2001

Hned po změně politické situace v roce 1989 byly zrušeny KNV - krajské národní výbory. Nezměnil se však zákon č. 360/1960 Sb., o územním členění státu, takže kraje jako územní jednotky zůstaly nadále zachovány. Komunistické kraje také zůstaly (a dosud zůstávají) územní jednotkou působnosti řady orgánů a institucí (soudy, policie, ale v podstatě i státní památková péče). Beze změny byly převzaty i okresy, pouze okresní národní výbory se změnily na okresní úřady (viz www.mvcr.cz)

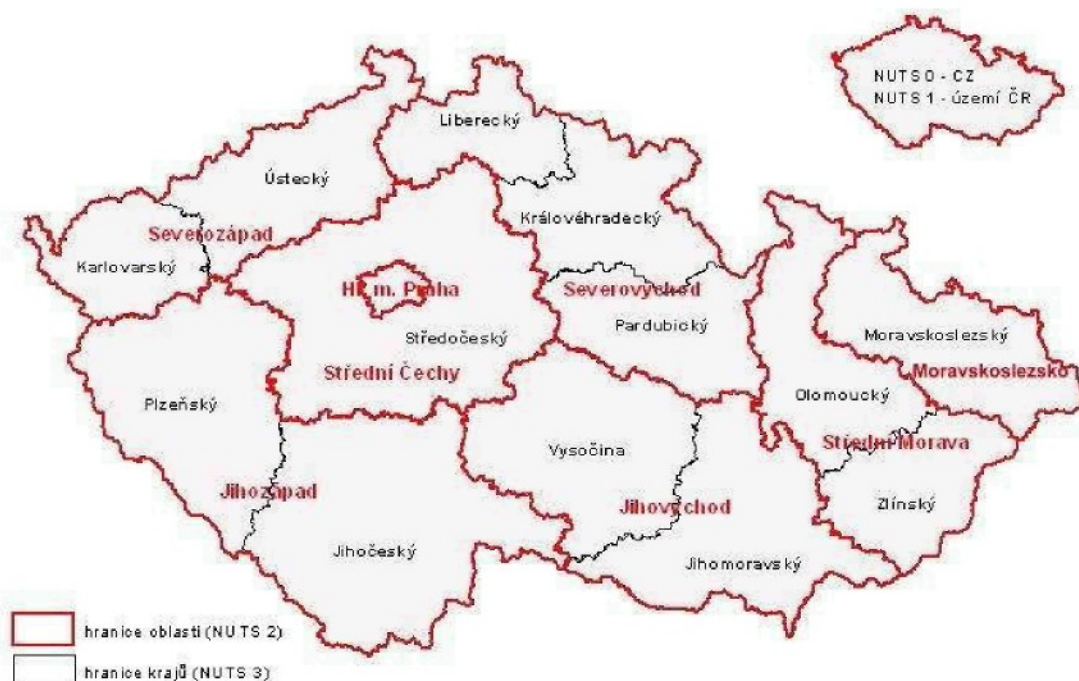
V roce 1990 byl přijat zákon č. 367/1990 Sb., o obcích (obecní zřízení), který znamenal jednak terminologické změny (obecní úřad namísto místní národní výbor, městský úřad namísto městský národní výbor, starosta místo předseda aj.), jednak zavedl novou kategorii statutárních měst a pověřených obecních úřadů. Pověřené obecní úřady alespoň částečně navázaly na stoletou tradici tzv. soudních okresů z let 1850–1949. Jejich systém byl však degradován tím, že musely respektovat stávající hranice komunistických okresů, platných s drobnými změnami od roku 1960. V důsledku toho celá řada mikroregionálních center nemohla spravovat své skutečné spádové a historické zázemí, ale jen tu jeho část, kterou komunističtí plánovači ponechali v témže okresu jako dotyčné město. Územní obvody pověřených obecních úřadů tedy v mnoha případech nemohly odpovídat reálně existujícím mikroregionům. Mimoto byly obvody také v důsledku uvedené skutečnosti velikostně značně nevyvážené. Z hlediska zastoupení tradičních mikroregionálních center lze říci, že některá sídla pověřených obecních úřadů byla poněkud nadbytečná, některá zase chyběla.

V průběhu celých 90. let 20. století došlo na okresní úrovni k jediné významnější změně, již bylo obnovení okresu **Jeseník** v roce 1996. Jinak docházelo jen k přesunům několika málo obcí mezi sousedními okresy.

Po celou tuto dobu se také vedly diskuse o podobě budoucích krajů. Během těchto debat vzniklo mnoho problémů, které se řešily postupně. Problémem přitom nebyl samotný počet 14 krajů (včetně Prahy), neboť z tradičních krajských center byla problematická jen volba Jihlavy, protože byla zákonitě spojena se zcela vědomým rozrušením historických hranic Čech a Moravy. Zásadním problémem se stal požadavek vlády sestavit nové kraje ze stávajících okresů. Stávající okresy přitom byly v roce 1960 vymezeny záměrně necitlivě k tradičním mikroregionům. Jasně to vyplývá i ze srovnání těchto okresů s okresy vytvořenými komunistickým režimem v letech 1949–60, které byly v tomto ohledu paradoxně mnohem citlivější. Všechny “mikroregionální změny” z roku 1960 tak byly potvrzeny jako platné i v demokratických poměrech. Přitom i ze systémové logiky muselo být jasné, že pokud se počet krajů v podstatě zdvojnásoboval (z 8 na 14), pak nebylo možné je rozumně poskládat z okresů, které velikostně vyhovovaly dosavadnímu členění. Lepší, ač také ne ideální by bývalo bylo vytvořit kraje z obvodů pověřených obecních úřadů bez respektování okresních hranic. Zcela ideální by pak byl systémový postup, kdy by nejprve byla objektivně vytypována mikroregionální střediska a pak stanoveny jejich reálné spádové obvody. V podstatě jde totiž o to, aby stav platný do roku 1949 byl pouze aktualizován podle následného sídelního vývoje, kdy se radikálně snížil počet obyvatel v pohraničí a naopak vyrostla řada nových center ve vnitrozemí (Neratovice, Kopřivnice aj.). To se ovšem nestalo a právě to může být i jedna ze příčin převážně negativního vztahu veřejnosti k celé reformě veřejné správy.

Nových 14 krajů (viz. mapa č.1), pojmenovaných podle sídelních měst (s výjimkou kraje Středočeského), zahájilo ve smyslu zákona č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení) činnost 1. 1. 2001. Tyto kraje se označují také jako NUTS 3. Kromě nich vzniklo 8 statistických jednotek NUTS 2, které byly zavedeny pro potřeby EU.

Oblasti (NUTS 2) a kraje (NUTS 3) České republiky

Mapa č. 1.: Mapa NUTS 2 a NUTS 3 v ČR

(Zdroj: www.czso.cz)

5.2. Stav po roce 2003

Ustavení vyšších územněsprávních celků VÚSC bylo tzv. I. etapou reformy veřejné správy. V roce 2002 vyvrcholily přípravy tzv. II. etapy, jejíž podstatou je zrušení okresních úřadů a jejich nahrazení novými ORP - správními obvody obcí s rozšířenou působností, to vše s účinností od 1. 1. 2003 (podle zákona č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností, a vyhlášky ministerstva vnitra č. 388/2002 o stanovení správních obvodů obcí s pověřenými obecními úřady a správních obvodů obcí s rozšířenou působností). Je třeba zdůraznit, že současně nebyly zrušeny dosavadní okresy jako územní jednotky ve smyslu zákona č. 36/1960 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Ty jsou tedy nadále spolu

s obcemi základem územního členění státu. Nové celky naopak takovými územními jednotkami dosud nejsou, ač jsou nyní základními správními obvody v území.

První návrh počítal s 179 “malými okresy“. Podle tohoto návrhu bylo území státu mechanicky rozděleno kružnicemi bez ohledu na silniční síť, horské hřebeny a další faktory. Zcela náhodný byl i výběr sídel “malých okresů“. Jediným hlediskem bylo dosažení nejméně 15 000 obyvatel “malého okresu“. Tento návrh nebyl podpořen odborníky ani obcemi. Ministerstvo vnitra potom zvolilo opačný postup. Rozeslalo všem obcím dotazníky, v nichž se obce měly vyjádřit, ke kterému kraji a ke kterému mikroregionálnímu centru chtějí patřit. Na základě nich vznikla tzv. “mapa přání“, která se stala základem schváleného dokumentu.

Další z návrhů počtu správních sídel počítal se 192 tzv. „malými okresy“(<http://sovamm.wz.cz/index.htm>). Při schvalování příslušného zákona se některým poslancům či senátorům podařilo prosadit do hry své “favority”, čímž se původně uvažovaný počet 192 “malých okresů” zvýšil na 205. Nově byly přidány Králíky, Kravaře (Slezsko), Kuřim, Lipník nad Bečvou, Luhačovice, Nepomuk, Odry, Pacov, Pohořelice, Varnsdorf, Vizovice, Votice a Železný Brod.

Výrazný zásah představuje územní reforma nejen pro orgány státní správy, ale doslova pro každého, vlastivědu nevyjímaje. Současný stav bude jistě většina lidí chápat jako chaos. Bylo by tomu tak i v ideálním případě, kdyby nová územní struktura byla stanovena objektivně správně. Musíme se proto připravit na to, že stav nastolený od 1. 1. 2003 bude mít omezenou platnost. Lze tedy očekávat, že skutečně ještě dojde k celé řadě změn. Územní členění mělo být podle současných předpokladů ministerstva vnitra stabilizováno nejpozději k 1. 1. 2005. Přesto se tak nestalo a tento vývoj není stále ukončen. Příkladem toho je katastrální území obce Černvín, které se od 1.1.2005 stalo součástí Jihomoravského kraje, ačkoliv před tímto datem patřilo do kraje Vysočina.(viz. www.mesta.obce.cz).

6. Stav před rokem 1920

6.1. Úvod

Je užitečné při sledování současného problému se zastavit u momentů novodobých změn územní správy českých zemí.

Po změnách, které nastaly v rakouské monarchii roku 1848 byly provedeny významné změny v zemské správě. Důsledky těchto změn byly dalekosáhlé. Jednalo se zejména o změnu vztahu občana vůči státu.

Za nejvýznamnější lze označit především dvě změny:

- 1.) zavedení samosprávy
- 2.) zrušení správy patrimoniální (vrchnostenské) a její nahrazení správou státní (zeměpanskou)

Tyto změny upravily vztahy mezi občany. Poprvé v historii byli občané na českém území vzájemně rovnoprávní. Vztah občana vůči státu lze na základě těchto změn charakterizovat jako poměr svobodného a nezávislého občana, který je v oblasti správy rovnocenným partnerem státních orgánů. V minulosti byl občan poddaným státu, panovníka, případně vrchnosti. Výsledkem bylo, že občan byl snadno manipulovatelný. Nejvýrazněji to bylo znát v oblasti soudní.

Všechny změny obsahuje císařské nařízení č. 268/1849 o nové organizaci soudní, dále císařské nařízení č. 295/1849 o nové organizaci správy a prozatímní zákon obecní ze 17.3. 1849 č. 170, kterým byla svobodná obec prohlášena za základ svobodného státu (Malý, Sivák, 1992).

Tehdejší rakouská monarchie se členila na jednotlivé okresy, které tvořily vyšší celek zvaný kraj. Tyto kraje tvořily celky zvané země.

6.2. Obce

Po změnách v monarchii se nejmenší jednotkou státu staly obce. Březnová ústava z roku 1849 (150/1849 ř.z.) zakotvuje na ústavní rovině právo obce na

samosprávu. Od tohoto okamžiku lze o obcích hovořit v současném významu jako o **samosprávném územním společenství občanů**.

Tento ústavní předpis rozlišoval obce místní, okresní a krajské, nicméně v platnost vstoupilo pouze ustanovení o obcích místních. Podle tohoto přepisu je zachovávalo stávající označení obcí (obce, města, městyse) a umožňuje, aby hlavní a krajská města obdržela zvláštními zákony tzv. statuty, přičemž o udělení tohoto statutu mohla jiná města požádat. Tím se v právním řádu poprvé objevuje pojem statutární město.

Až dosud byla města jako útvary nadané městskými privilegii a s tím související mírou autonomie útvary odlišnými od ostatních sídel (vesnic), které představovaly jednotku vrchnostenské správy a byly v poddanském postavení vůči pozemkové vrchnosti. Zavedením obecní samosprávy tento rozdíl mizí a všechna sídla (města, obce) získávají zásadně rovnoprávné postavení založené na samosprávě.

V roce 1859 byl přijat nový říšský obecní zákon č. 58/1859, který však s výjimkou ustanovení o domovské příslušnosti nevstoupil v platnost. Nicméně součástí tohoto zákona byla předpokládaná diferenciací obcí podle jejich významu na základě rozhodnutí zemských komisí.

Na základě tzv. únorové ústavy byl vydán nový rámcový **říšský zákon obecní**. Také tento zákon rozlišoval obce místní, přičemž zemským zákonem mohla být ustavena zastupitelstva okresní a krajská (župní). Toto rozlišování se však nedotklo označení obcí (obce, města, městyse). Zachována byla též existence měst statutárních. Tato statutární města byla podřízena přímo zemskému výboru, resp. zemskému sněmu. Rámcový říšský zákon byl proveden jednotlivými zákony zemskými.

České obecní zřízení (zákon č. 7/1864) mělo „platnost ve všech obcích země české, které nemají svého vlastního statutu“. Tato právní úprava vycházela z jednotné úpravy všech obcí s výjimkou statutárních měst. Povyšování vsí (obcí) na města či městyse bylo zachováno, přičemž toto právo náleželo výlučně císaři. Z přiznání označení „město“ či „městys“ však nevyplývala žádná změna postavení oproti jiným obcím. Pouze některé zvláštní zákony vztahovaly právní úpravu výlučně k městům či městysům a ukládaly jim některé zvláštní povinnosti (Kostruhová, 2005).

Statutární města mohla být konstituována na základě říšského obecního zákona přímo jednotlivými zákony zemskými. Jejich vnitřní poměry se řídily nikoli obecním zřízením, ale příslušným statutem, který byl vydán formou zemského zákona.

Tato právní úprava, která byla účinná s různými změnami až do zavedení národních výborů tak v postavení obcí rozlišovala na:

- 1.) obce (vsi)
- 2.) městyse
- 3.) města
- 4.) města statutární.

Povyšování na městyse a města náleželo výlučně do působnosti císaře, aniž byla stanovena zákonná kritéria pro toto povyšování. Toto právo císaře bylo dovozováno historicky, bez výslovného zákonného zmocnění.

6.3. Okresy

Před rokem 1850 se rakouská monarchie dělila na panství. Nyní se základním článkem samosprávy staly obce. Protože však tyto jednotky neměly přesné hranice, bylo nutné vytvořit územní jednotky odpovídající těmto článkům. Při tom se vycházelo z tzv. obcí katastrálních, které vznikly mapováním tzv. stabilního katastru, jenž sloužil pro potřebu vyměření pozemkové daně.

Po roce 1848 se v rámci reformy stal nejnižší složkou státní správy okres. V Čechách bylo zavedeno 79 okresů, Praha v té době tvořila samostatný okres. Morava se dělila na 25 okresů a v rakouském Slezsku bylo okresů 7. V čele jednotlivých okresů byli **okresní hejtmani**, kteří museli být právnicky vzdělaní (Malý, Sívák, 1992). V úřadu byl hejtmanovi k dispozici úřednický personál tvořený okresním komisařem, sekretáři, zřízenci a dalším doplňkovým personálem.

Rámec působnosti okresního hejtmána byl popsán v zásadách pro organizaci **politických správních úřadů** z roku 1849. Okresní hejtmané měli dbát na vyhlášení a provádění zákonů, starat se o bezpečnost, veřejný pořádek a pokoj v rámci jim svěřeného správního obvodu. Další povinností bylo vedení evidence obyvatelstva, statistické evidence, pomoci pro armádu v oblasti stravování a doplňování stavu vojáků.

Okresní hejtman vykonával dohled nad správou obecní, církevní, školní a nadačními záležitostmi. Toto byly jeho hlavní činnosti. Mezi vedlejší činnosti patřila péče o hranice, udržování cest, vodních i silničních, činnost při vybírání daní, záležitosti zemědělské, dozor nad spolky a jejich činností, dozor nad tiskem atd.

Od května 1855 došlo k další změně ve státní samosprávě. Jejím základem byl kabinetního přípis z 31.12. 1851 a prováděcí nařízení ministrů vnitra, spravedlnosti a financí z r. 1853. Při této změně došlo ke spojení soudnictví a správy. Vznikly tzv. **smíšené okresní úřady**. Jejich počet byl vyšší, v Čechách stoupl na 208. Tato změna byla důsledkem toho, že v minulosti připadalo několik **soudních okresů** na jeden správní a po této změně byly správní hranice totožné s hranicemi soudními. Proto stoupl i počet okresů na Moravě na 76 a ve Slezsku na 22 (viz. tabulka č.1). Do čela tzv. smíšených úřadů byli dosazeni okresní představení. Součástí správního aparátu byli adjunkti, aktuáři, knihovní, kancelisté a sluhové. Soudní pravomoc byla vykonávána okresními představenými. Pokud tento představený neměl dostatečné soudní vzdělání, byl pravomocí soudní pověřen adjunkt, který byl takto vzdělán. Tyto soudy měly poměrně širokou pravomoc, mimo jiné udělovaly např. i souhlas k uzavření manželství.

V roce 1868 došlo k opětovnému zavedení okresních hejtmanství. Impulsem k této změně byla prosincová ústava, která oddělila soudní moc od správní. Zákon č.44/1868 ř.z. zřídil opět jako první stolice okresní hejtmanství. Správní obvod, který jim podléhal, byl politický okres. Při této správní reformě bylo zavedeno v Čechách 89 správních okresů, na Moravě 30 ve Slezsku 7. V rámci těchto politických okresů existovaly okresy soudní. Soudních okresů bylo v rámci jednoho **politického okresu** několik, pouze výjimečně jeden. Tyto nové politické okresy měly přibližně stejný počet obyvatel, ale lišily se rozlohou (viz. Retrospektivní lexikon obcí). S rostoucím počtem obyvatel postupně stoupal počet okresů. Na počátku 20. století jich bylo v Čechách 98, na Moravě 34 a ve Slezsku 9. Také vznikla **statutární města**, která nebyla součástí politických okresů, ale sama tvořila zvláštní okres. Těmito městy byla Praha, Liberec, Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště, Kroměříž, Opava, Bílsko¹, Frýdek.

¹ Dnes na území Polska

K další změně došlo také v množství pravomocí okresního hejtmána. Ten odpovídal plně za chod okresu. K tomu měl potřebné množství úředníků. Mezi nové povinnosti hejtmána patřil dohled nad přípravou voleb do říšské rady a zemských sněmů a jejich realizace. Vývoj nejlépe pochopíme z následující tabulky, která srovnává územněsprávní členění v letech 1849 – 1960.

Tab.č.1. Počet okresů v letech 1849 – 1960(zdroj: www.mujiweb.cz/www/obce)

	1849		1855		1868		1928		1948		1949	1960
	p. o.	s. o.	p. o.	s. o.	p. o.	s. o.	p. o.	s. o.	p. o.	s. o.	okr.	okr.
Čechy	79	208	208	-	89	208	105	228	115	227	-	-
Morava	25	76	76	-	30	76	45	106	48	108	-	-
Slezsko	7	7	22	-	7	7	-	-	-	-	-	-
ČESKO	131	291	311	-	126	291	150	334	163	335	187	75
o km²	602	271	254	-	626	271	526	236	484	236	421	1052

p.o. - politické okresy

s.o. - soudní okresy

6.4. Kraje

Na rozdíl od okresů byly kraje a jejich správa dědictvím dlouhodobého vývoje. Po 1.1. 1850 byla feudální krajská organizace přebudována (viz. tab č.2). Po této přeměně vzniklo Čechách 7 krajů:

- 1) Budějovický kraj
- 2) Českolipský kraj
- 3) Chebský kraj
- 4) Jičínský kraj
- 5) Pardubický kraj
- 6) Plzeňský kraj
- 7) Pražský kraj (Praha nebyla součástí kraje).

Na Moravě vznikly kraje Brněnský a Olomoucký. Ve Slezsku byl kraj Opavský.

V čele těchto krajů byla krajská vláda. Jejím úkolem bylo vytvořit vyšší územní mezičlánek mezi zeměmi a okresy. Kraje byly druhá instance a odvolání od nich šla k ministerstvům prostřednictvím zemských místodržitelů. Přímými nadřízenými krajů ale byla až ministerstva. Z toho je zřejmý pravý účel krajského zřízení. Tyto kraje byly podřízeny přímo Vídni, což mělo přispět k rozbití politické a správní soudržnosti českých území (Malý, Sivák, 1992).

Tato reforma však nikdy nevstoupila v platnost. Podle kabinetního listu z roku 1851 byly krajské orgány pouze dohlížejícím orgánem nad okresní správou. Dále byly zrušeny krajské samosprávné orgány, počet krajů stoupl na 13 a krajské úřady byly podřízeny přímo pravomoci místodržitelů. V instančním postupu byly kraje pouze mimořádnými instancemi.

Díky těmto změnám byla moc krajských úřadů velice oslabena. Důsledkem bylo jejich úplné zrušení, ač záminkou byly finanční důvody. V Čechách k tomu došlo 23.10. 1892 zákonem č. 73 ř.z.

6.5. Země

Po roce 1848 se podstatně změnila také státní správa v zemích. Místo gubernií vznikla místodržitelství. Na našem území to byla 3 **místodržitelství** – v Praze, Brně, Opavě. Pouze v letech 1860 – 1861 byla dvě, tj. došlo ke spojení Moravy a Slezska. V čele úřadu stál místodržitel. Ten byl zároveň v čele zemských školních, finančních a zdravotních úřadů, stejně jako zemského stavebního ředitelství. Z počátku byly pravomoci místodržitele spíše formální, později s omezením úlohy krajů jeho vliv stoupal.

Tab.č.2.: Sídla krajů v letech 1850 – 1960 a jejich průměrná rozloha.(zdroj: www.muweb.cz/www/obce)

1850	1855	1949	1960
Brno	Brno	Brno	Brno
Česká Lípa	Čáslav	České Budějovice	České Budějovice
České Budějovice	České Budějovice	Hradec Králové	Hradec Králové
Cheb	Hradec Králové	Jihlava	Ostrava
Jičín	Cheb	Karlovy Vary	Plzeň
Olomouc	Chrudim	Liberec	Praha
Opava	Jičín	Olomouc	Ústí nad Labem
Pardubice	Jihlava	Ostrava	
Plzeň	Litoměřice	Plzeň	
Praha	Mladá Boleslav	Pardubice	
	Nový Jičín	Praha	
	Olomouc	Ústí nad Labem	
	Opava	Zlín	
	Písek		
	Plzeň		
	Praha		
	Tábor		
	Uherské Hradiště		
	Znojmo		
	Žatec		
10	20	13	7
ø 7 886 km ²	ø 3 943 km ²	ø 6 066 km ²	ø 11 223 km ²

6.6. Závěr

Toto období lze charakterizovat jako velice důležité z hlediska změn v územněsprávním členění. Tyto změny byly důležité hlavně z hlediska postavení občanů. Do této doby měli občané velice malá práva. Občan byl chápan jako poddaný svého pána. Po reformách v celé monarchii došlo ke změně. Tyto změny si vynutily i reformu územněsprávního členění celé habsburské monarchie.

Před reformami byla rakouská monarchie rozdělena na panství. Po změnách, které přišly, se nejnižší jednotkou státní správy stal okres. V čele byl okresní hejtman. Počet okresů se v průběhu let měnil. Jednotlivé změny měly za úkol přiblížit státní správu občanům. Jedním z nepsaných pravidel bylo, že každý občan musel ujít vzdálenost do sídla soudního okresu do 24 hodin. V roce 1855 bylo 311 tzv. smíšených okresů, které vznikly při spojení státní a soudní správy. V roce 1868 bylo soudních okresů 291 a politických okresů 126.

V rámci změn došlo také k spojení okresů v kraje. Těchto krajů bylo 10. V čele stála krajská vláda. Kraje existovaly pouze do roku 1892, kdy byly zrušeny, a znovu byly obnoveny až v roce 1949. Důvodem jejich zániku byly finance, to však byla pouhá záminka, aby podle představ Vídně bylo upraveno národnostní rozložení obyvatel především v českých zemích.

Tyto změny územněsprávního členění vytvořily základ tradice, na kterou pak navazoval územněsprávní systém i dalších státních útvarů v českých zemích. Dobře je to vidět i na systému ČSR (1. republiky).

Na území dnešní České republiky byly ustanoveny také tři země. Byly jimi Česká, Moravská a Slezská země. Pouze v roce 1860 – 1861 došlo ke sloučení Moravy a Slezska. V této době byly pouze dvě země. V době vzniku nebyly pravomoci místodržitelů, kteří stáli v čele země, nijak velké. Po zrušení krajů, ale významně stouply.

7. Vznik Československa (státní hranice)

Když hodnotím vývoj územněsprávního členění České republiky, musím zmínit i vývoj a změny v průběhu státních hranic. Čechy a Morava byly prakticky po celý vývoj nedílnou součástí českého státu. Proto je také můžeme považovat za jeho územní základ. Z ostatních lokalit, které kratší, či delší časový úsek náležely českému státu, lze uvést:

- Chebsko, Horní Falcko, Donínsko, obě Lužice, Braniborsko, Rumbursko, Frýdlantsko, Zhořelecko, Slezsko, Opavsko, Kladsko, Hlučínsko, Těšínsko, Osvětimsko, Zátorsko, Krakovsko, Vitorazsko, Světelsko, Kočovsko, Rakousy, Štýrsko, Korutany a Kraňsko (viz.Kadlec, 2001).

Přesto po 1. světové válce způsobilo vytýčení hranic nemalé problémy. Ačkoliv mezi součástí státu patřily v minulosti Chebsko, Horní a Dolní Lužice, Slezsko, Kladsko, Opavsko, Těšínsko a Vitorazsko, nedopadly územní poválečné restituce podle očekávání ČSR. Zvláště citelné bylo nezačlenění obou Lužic² (viz. mapa č.2), většiny Slezska, Kladska a části Těšínska.

² Lužice byly odtrženy již za třicetileté války, ale zůstávaly v českém povědomí jako součást Zemí koruny české

Mapa č.2. Území Lužice

(Zdroj: Hry o hranice)

7.1. Česko – německá hranice

Po 1. světové válce bylo vymezení hranice mezi Německem a tehdejším Československem součástí „Mírové smlouvy mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Německem“, která byla podepsána s protokolem ve Versailles 28.6. 1919. Její znění obsahuje i zákon č. 217/1921 Sb. Tento zákon obsahuje verbální popis hranic, který je doplněn mapou (měřítko 1:1 000 000) s vyznačenými hranicemi. Základním ustanovením této smlouvy je konstatování, že hranice mezi tehdejším Československem a Německem jsou takové, jako byly hranice mezi Rakousko – Uherskem a Německou říší 3. srpna 1914. Konkrétně to byla hraniční čára od styčného bodu s bývalými správními hranicemi oddělující Čechy a Horní Rakousy, až k severnímu bodu výběžku bývalého rakouského Slezska. Tím je zdůrazněna neměnnost této části hranic vzhledem k historické tradici (Kadlec, 2001).

Celkově **Versailleská smlouva** nepřímo zakotvila výchozí normy, z kterých se určovaly hranice třemi smlouvami. První z nich byla smlouva „Hlavní hraniční a územní reces mezi vládou rakouskou a saskou“, uzavřená 5.3. 1848 v Drážďanech, zejména její příloha „B“, tj. úmluva o hraničních potocích mezi Čechami a Saskem, jež byla podepsána 12.10.1846 a určovala průběh hranice mezi Rakouskem a Saskem. Druhou je „Státní smlouva mezi Rakouskem a Bavorskem“, která byla podepsána 24.6

1882 ve Vídni. Poslední smlouvou, která byla výchozí normou, je „Smlouva mezi císařem rakouským a králem pruským o ustanovení hranic mezi mocnářstvím Rakousko-Uherským a Královstvím pruským podél Království českého a Pruské provincie Slezské“ podepsaná 9.2.1869 ve Vídni. Představitelé Československa v roce 1920 potvrdili platnost těchto smluv, které se staly součástí právního řádu. Zbytek úseku hranic mezi Moravou a Slezskem, který nebyl obsažen v předchozích třech smlouvách, vycházel z „Definitivní smlouvy mezi králem pruským a královnou uherskou a českou“, která byla uzavřena 28.3. 1742 v Berlíně.

Problémovým územím se ukázal úsek od Osoblažského výběžku na jihovýchod. Tímto úsekem chtělo Československo v roce 1920 narovnat zářez mezi Bohumínem a Osoblahou. Během jednání bylo toto území rozděleno na dvě části. První část tvořil severovýchod Opavska s **Hlučínskem** a druhou částí bylo **Hlubčicko**. První část byla bez námitek rozdělena mezi Polsko a Československo. Výsledkem těchto jednání byl „Protokol o stanovení hranice mezi Polskem a Československem, úsek Ratiboř“ podepsaný 6.12. 1920 v Opavě. Sporným se stalo území Hlubčicka. Rozdělení tohoto úseku záleželo na výsledku jednání mezi Německem a Polskem o Horním Slezsku, kde proběhl plebiscit. Díky nátlaku byl výsledek plebiscitu lepší pro Německo. Tento výsledek způsobil v Horním Slezsku napětí, které přerostlo ve slezské protiněmecké povstání. Tento vážný stav přiměl konferenci velvyslanců k rozhodnutí ve prospěch Polska. S tím ovšem nesouhlasilo Německo, a tak byla ustavena komise, která měla za úkol přezkoušet vedení hranice a posoudit námitky německé vlády (Kadlec, 2001).

Komise nakonec rozhodla ve prospěch německé vlády, a tak se Horní Slezsko stalo součástí Německé říše. To ovlivnilo i hranice s Československem. Podmínkou připojení Hlubčicka bylo totiž odloučení Horního Slezska od Německé říše. Z rozhodnutí rozhraničovací komise bylo proto k Československu připojeno pouze několik obcí (Kadlec, 2001).

V roce 1923 byly splněny všechny podmínky pro vyhotovení hraničních dokumentací a pro sepsání smluvních dokumentů. Prvním z nich bylo vyhotovení mapového díla a sepsání „**Závěrečného protokolu o stanovení hranice mezi Německem a Československem**“ datovaného 28.3. 1924 v Praze.

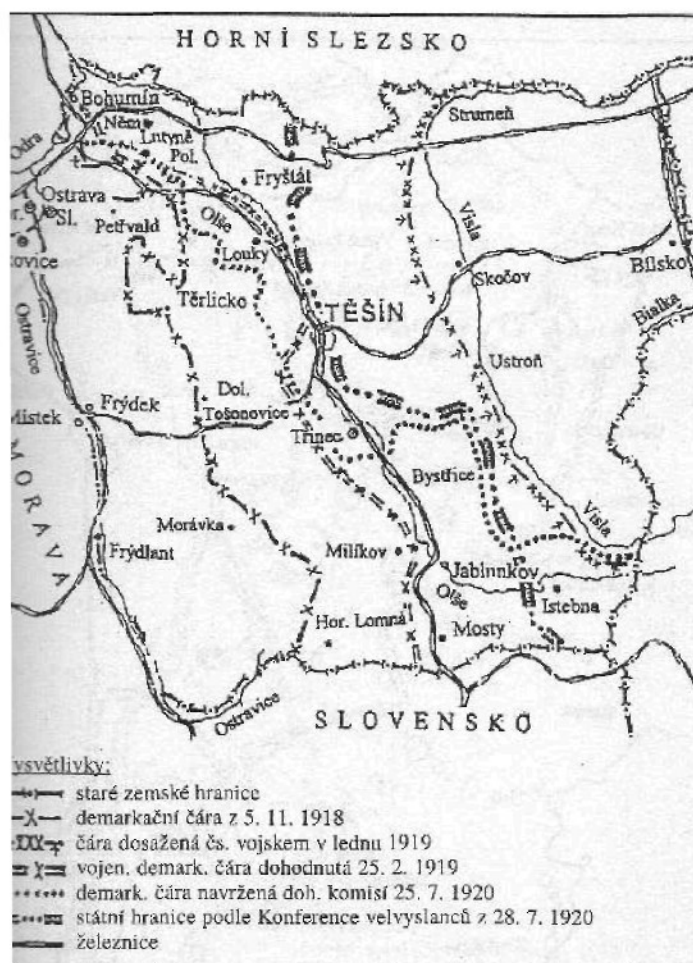
7.2. Česko – polská hranice

Státní hranice s Polskem stanovily tři mezinárodní akty. Každý akt se týkal jednoho úseku hranic. První „Mírová smlouva versailleská“ se týkala úseku hranic s plebiscitním územím hornoslezským. Druhá „Konference velvyslanců“ s 28.7. 1920 vymezovala hraniční čáru Těšínska, Oravy a Spiše. Poslední „Hraniční smlouva“ z 10. 8. 1920 z Sèvres popisovala průběh zbytku hranic. Tato smlouva vycházela z původních hranic mezi Rakouskem a Německem, mezi Slezskem a Uhrami, mezi Haličí a Uhrami. Tato smlouva nebyla ratifikována, přesto byla uznávána Československem i Polskem.

Při vymezování hranic, které proběhlo mezi lety 1920 – 1927, se objevilo ještě jedno sporné území. Bylo jím **Těšínské Slezsko** (viz. mapa.č. 3). Toto území bylo již od roku 1335 součástí Koruny české. Dokladem je smlouva mezi českým králem Janem Lucemburským a polským králem Kazimírem III. z roku 1335 podepsaná v Trenčíně. Proto se od středověku mezi obyvateli v Těšínském Slezsku běžně používala čeština. Vše se změnilo v roce 1918, jedním z hlavních důvodů byla možnost hospodářského využití nerostného bohatství na tomto území. Polská propaganda se snažila o připojení těšínského Slezska k Polsku. „Nejobtížnější se pro Československo ukázalo stanovení hranic s Polskem na Těšínsku. Spor o ně vypukl hned po říjnu 1918, jeho místní čeští a polští aktéři vystupovali nesmlouvavě, došlo i na **ozbrojená střetnutí**. Ta načas dokonce ztížila postavení Československa na mírové konferenci. O sporném území měl na návrh konference rozhodnout plebiscit. Stále vzrušené regionální poměry a válka Polska se Sovětským Ruskem na jaře 1920 vedly k odstoupení od plebiscitu a 28. 7. 1920 k výroku dohodových velmocí o rozdělení Těšínska.“ (Kvaček, 1988).

Uzavření místní dohody o převzetí vlády nad Těšínskem z 5.11. 1918 mezi polskou Radou Narodowou Ksiestwa Cieszyńskiego v Těšíně a československým Zemským národním výborem pro Slezsko v Polské Ostravě je považováno za první dělení Těšínska. Tato dohoda sice neměla váhu státní smlouvy, přesto byla zejména z polské strany chápána jako stanovení demarkační linie. Důsledkem bylo definitivní rozdělení Těšínska. Novým stanovením hranic připadla k Československu celá západní část Těšínska, Karvinsko, na severu Fryštátsko, Český Těšín a jeho okolí a také Jablunkov s okolím, součástí byl také nejdůležitější úsek košicko – bohumínské

železnice. Polsko získalo spíše zemědělské části Těšínska, ale také větší část nerostného bohatství této oblasti. Po oficiálním převzetí nových hranic, které se uskutečnilo 10.8. 1920 v Těšíně, bylo Těšínsko rozděleno takto: Československo 1280 km², Polsko 1002 km². Polsko tedy získalo 44% území Těšínska.

Mapa č. 3. Těšínsko

(zdroj: Hry o hranice)

7.3. Česko – rakouské hranice

Po skončení 1. světové války proběhl spor o průběh hranic mezi Rakouskem a Československem. Hlavním bodem sporu byla lokalita západně od Znojma u rakouské obce Hardegg ležící na Dyji a oblast Moravského pole.

Rakouská strana se zprvu snažila pro nátlak na ČSR použít odsouvání podpisu mírové smlouvy. Až v lednu 1920 rakouská strana oficiálně vznesla své požadavky.

Rakousko usilovalo o pruh území jižně od Dačic včetně Slavonic a Vratěná. Později byla část tohoto území nabídnuta Rakousku jako kompenzace v souvislosti s československým plánem výstavby vodní přehrady u Podmolí. Poté došlo ke změně, neboť tato vyrovnávací nádrž byla vybudována u Znojma. Na získání katastru obce Podmolí navazovala úprava hranic u Šatova, což znamenalo postoupit Rakousku Devět mlýnů a území obce Hnanice. Odtud dále na východ požadovalo Rakousko vést hranice po řece Dyji v blízkosti obce Hevlín. K této dohodě nedošlo, a tak byly hranice vedeny po původních hranicích mezi Moravou a Dolním Rakouskem (Kadlec, 2001).

Také v oblasti Valtic, původně dolnorakouského městečka došlo ke změně průběhu hranic. Na základě Saintgermainské mírové smlouvy z roku 1919 byly Valtice Rakouskem odstoupeny ve prospěch Československa. Hlavním důvodem byla snaha, aby železniční trať z Břeclavi do Mikulova a Znojma ležela v celku na československém státním území.

Při tvorbě hranic se vycházelo hlavně z Saintgermainské mírové smlouvy, ale pro usnadnění práce delimitační komise vznikla dvoustranná dohoda „Úmluva mezi republikou Československou a republikou Rakouskou o vedení československo – rakouské hranice a některých souvislých otázkách“, která byla podepsána v Praze 10.3. 1921.

7.4. Závěr

Při vzniku státních hranic tehdejšího Československa se vycházelo z historického hlediska. Území, která v minulosti náležela k českým zemím, byla považována za součást nového státu. Přesto po skončení 1. světové války došlo k mnoha sporům o průběhu státních hranic.

Hlavní oblastí, kde vznikl spor, byla oblast těšínského Slezska. Tato oblast byla z hlediska nerostných surovin, zejména černého uhlí, velice významnou oblastí. Proto také při jednání o průběhu hranic došlo k mnoha sporům mezi ČSR a Polskem. Přestože se zde mluvilo česky a historicky toto území patřilo spíše k českým zemím, začala polská strana intenzivně pracovat na připojení této oblasti k Polsku. Po skončení jednání bylo těšínské Slezsko rozděleno na dvě části: 44% území připadlo Polsku a zbylých 66% se stalo součástí Československa.

Druhou spornou oblastí se stala oblast jihovýchodně od Osoblažského výběžku – Hlubčicko. Tato oblast měla narovnat zářez mezi Osoblahou a Bohumínem. Po jednáních, kterých se zúčastnila československá, německá a polská strana, došlo k dohodě, jež vyústila k sepsání protokolu o průběhu hranic mezi Československem a Německem. Výsledná dohoda byla pro ČSR nevýhodná. Důvodem byly i protiněmecké demonstrace, které vypukly na území Polska. Z těchto důvodů byla přezkoumána i německo – polská hranice a následně byly německou stranou podpořeny polské nároky na našem území.

Hranice mezi ČSR a Rakouskem byly stanoveny teprve po podepsání mírové smlouvy. Rakouska strana podpis odsouvala, a tak došlo k podpisu teprve v roce 1920. V průběhu státních hranic s Rakouskem došlo k několika málo úpravám (viz. kapitola 6.3. Česko-rakouské hranice), ale v porovnání s tvorbou hranic s Polskem byla jednání méně komplikovaná.

8. Přechodné období po vzniku Československa

V prvních měsících po vzniku samostatného Československa byl v oblasti územněsprávního rozdělení realizován **recepční zákon** přejímající rakouskou a uherskou administrativu. Nedošlo k žádným změnám ani v organizaci politické správy a jejím personálním obsazení. Změnily se pouze názvy některých úřadů. První instance byla přejmenována na „úřad okresní správy politické“, který však se také označoval jako „politický úřad I. stolice“. V čele okresních úřadů stál okresní hejtman, v jehož kompetenci se kromě odloučení berního referátu nic nezměnilo.

Druhou instancí zůstala v Čechách i na Moravě **místodržitelství**. Ve Slezsku to byla **zemská vláda**. Tyto úřady byly přejmenovány na „zemské správy politické“. V čele těchto úřadů byl zemský prezident. V Čechách jím byl Jan Kosina, na Moravě Jan Černý a ve Slezsku Josef Šrámek (Janák, Hladíková, 1989).

Roku 1919 byl novelizován zákon o obecním zřízení, kde byla oslabena pravomoc centralistických státních orgánů a byla posílena moc samosprávných orgánů. Byla také změněna terminologie. Na úrovni obcí bylo nejširším orgánem zastupitelstvo, starosta měl k ruce radu (výkonný orgán). Občané angažovaní v samosprávě měli právo na náhradu za výkon funkce. V obci měla být také povinně zřízena rozpočtová komise a funkce kronikáře. Volební právo dostaly také ženy. Tím se otevřela cesta do těchto volených orgánů nejen ženám, ale i méně majetným občanům.

9. 1920

Centrem, z něhož byla řízena celá státní správa, bylo ministerstvo vnitra. Zde také vznikl návrh na reformu státní správy a územní samosprávy. Dosavadní legislativa totiž trpěla těžkopádností, existencí značného množství předpisů, dvojí legislativou, tj. zemskou a říšskou, růzností v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a přílišnou nákladností. Reformou státní správy bylo také zajištěno definitivní začlenění Slovenska a Podkarpatské Rusi do Československého státu. Hned po vytvoření ústředních správních orgánů se proto začalo s přípravou státní reformy. Výsledkem byl zákon č. 126/1920 Sb. o župních a okresních úřadech (**župní zákon**), který byl vydán společně s československou ústavou (Kárník, 2000).

Předkladatelem tohoto zákona byl ministr vnitra Antonín Švehla, který ho předložil roku 1920. Území ČSR bylo rozděleno na 21 celků (žup), ty na okresní správy politické moci a nejmenší jednotkou byly obce. Vztah mezi státními úředníky a volenými zástupci vyzněl pro převahu samosprávy.

- župa - v čele stál župan, župní úřad x župní zastupitelstvo, župní výbor
- okres - okresní náčelník x okresní zastupitelstvo
- obec - starosta (volený místní občan), obecní zastupitelstvo, obecní výbor

Župy měly tvořit župní svazy. Tyto svazy měly být tři:

- 1.) český
- 2.) moravsko – slezský
- 3.) slovenský

Český svaz tvořila župní zastupitelstva zřízená v Čechách včetně **Vitorazska**. Moravsko-slezský byl tvořen župními zastupitelstvy moravskými a slezskými včetně území, která zde byla k republice v rámci mírových smluv přičleněna (viz. tab.3). Právě toto rozdělení se stalo jedním ze sporných bodů nového zákona. Proti byli zejména socialisté a slovenští politici.

Tab. č.3.: Župy v Čechách.

(zdroj: Atlas republiky Československé, 1921)

Český župní svaz	Moravsko-slezský župní svaz
Pražská župa	Jihlavská župa
Plzeňská župa	Brněnská župa
Karlovarská župa	Olomoucká župa
Lounská župa	Uherskohradištská župa
Českobudějovická župa	Ostravská župa
Českolipská župa	
Mladoboleslavská župa	
Královehradecká župa	
Pardubická župa	

Nakonec byl prosazen kompromis. Argumentem pro přijetí byla situace na Slovensku, kde bylo protičeské naladění ze strany orgánů, v nichž převažovaly promaďarské nálady. Zákon byl přijat a odhlasován na konci února 1920. Obsahoval ale zvláštní klauzuli o účinnosti, která měla být stanovena vládou pozdějším nařízením. Župní zákon tedy nabyl účinnosti k 1.1.1923, a to pouze na Slovensku. Zde však župní svaz vytvořen nebyl, zastupitelstva byla zčásti volena a zčásti jmenována. Podobný systém státní správy platí dnes například v Maďarsku (megye), v Rumunsku (judete) nebo Chorvatsku (županija) (www.wikipedia.cz).

Od července 1928 nabyl účinnost zákon o organizaci politické správy, tzv. organizační zákon (publikován 1927). Rušil župní zákon a na celém území republiky zavedl stejný model správy, který byl v Čechách. Byly zřízeny země (Česká, Moravskoslezská, Slovenská a Podkarpatská Rus), okresy a obce.

9.1. Obce

Po vzniku samostatného státu byla ještě více posílena moc obcí. Zálžitosti týkající se obcí, které doposud prováděl císař, přešly na vládu. Ta mimo jiné rozhodovala o povýšení obcí na města. Konkrétní zákonné podmínky pro povyšování

měst však ani nadále zákonem upraveny nebyly a vláda při posuzování žádostí obcí postupovala podle své volné úvahy.

Podstatné změny právní úpravy se během existence Československé republiky dotkly určování a postavení měst. Zákonem č. 126/1920 Sb., o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé, byla vláda zmocněna, aby nařízením podrobila města se zvláštním statutem (statutární města) obecnímu zřízení všeobecně platnému. Tento zákon však ve své původní podobě nenabyl platnosti a byl podstatně změněn zákonem č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy. Tímto zákonem byl zrušen a města se zvláštním statutem vykonávala ve svém obvodu působnost okresního úřadu. Vláda nadále mohla nařízením města se zvláštním statutem podrobit všeobecně platným obecním zřízením a města se zřízeným magistrátem prohlásit za velké obce (Kostruhová, 2005).

Určování názvů měst a obcí upravil zákon č. 266/1920 Sb., o názvech měst, obcí, osad a ulic, stejně tak i označování obcí místními tabulkami a číslování domů. Jméno ustanovoval ministr vnitra na základě stanoviska odborného poradního sboru.

9.2. Okresní úřady

Nižší instancí vnitřní správy podle župního zákona měly být okresní úřady. Funkce okresního úřadu měly vykonávat jednak státní okresní úřady ve vlastním slova smyslu, jednak určené obce, které měly zvláštní status, například Praha.

U každého okresního úřadu měl být zřízen okresní výbor, složený ze zástupců obyvatelstva. Okresní výbor se skládal z osmi členů volených na základě přímých voleb. Volební období mělo trvat čtyři roky. Podobně jako v župních zastupitelstvech měli i v okresním výboru zasedat okresní úředníci. Hlasovací právo však měli nanejvýš dva úředníci, které určil **okresní náčelník**.

Okresní výbory měly mít v podstatě stejnou působnost jako okresní zastupitelstva v Čechách, která byla jejich předchůdkyněmi. V oblasti hospodářské mělo do působnosti okresního výboru náležet vše, co se týkalo společného prospěchu okresu a jeho obyvatel. V rámci tohoto mohl okresní výbor zřizovat různá zařízení a ústavy. Tato nařízení mohla po vzájemné dohodě platit i ve více okresech. Toto ovšem

muselo schválit župní zastupitelstvo a župan. Dalším významným úkolem byla oblast soudnictví, kde okresní výbory volily přisedící a náhradníky okresních senátů. A v neposlední řadě vykonávaly dozor nad jednotlivými obcemi (Kárník, 2002).

Při správě okresních věcí byly dále zřizovány okresní komise, které tvořili členové okresních výborů nebo občané daného okresu. Jedinou výjimkou byla komise finanční, která měla podobná pravidla jako župní finanční komise.

V čele okresního výboru měl stát okresní náčelník. Jeho úkolem bylo zastupovat okres, svolávat schůze okresního výboru a dohlížet na dodržování všech zákonitostí. Pokud okresní náčelník shledal na rozhodnutí okresního výboru nebo komise případný nedostatek, mohl toto pozastavit a předat k řešení županovi. Rozpustit okresní zastupitelstva mohlo pouze ministerstvo vnitra, které poté vypsalo nové volby.

Pokud se okresy rozhodly, mohly se spojit a vytvořit tzv. fakultativní okresní svazy. Ty vznikaly ze dvou důvodů:

- 1.) pro výrobu a rozvod elektrické energie,
- 2.) pro jiné účely, které patřily do působnosti okresů.

Rozdíl byl pouze v tom, že v prvním případě mohly tzv. fakultativní okresní svazy tvořit i okresy z více žup.

9.3. Župy

Třebaže župní zákon nikdy nevstoupil v platnost, je nutné ho v mé práci zmínit, protože některé jeho prvky se vyskytly v dalším vývoji územněsprávního členění ČR.

Župy mají historický původ v Uhrách, ale v pojetí tohoto zákona měly širší obsah. Župy se měly stát základem správní organizace. Do čela župy měl být jmenován **župan**, jenž by řídil župní úřad. U každého župního úřadu se mělo přímou volbou zřídit župní zastupitelstvo. Členové tohoto zastupitelstva měli být voleni na 6 let. Členství v župním zastupitelství mělo zanikat:

-
- a) *tím, že župní zastupitelstvo samo zaniklo buď uplynutím volebního období nebo jeho rozpuštěním;*
 - b) *smrtí;*
 - c) *vzdáním se (rezignací);*
 - d) *výrokem volebního soudu;*
 - e) *tím, že byl člen župního zastupitelstva zvolen za člena poslanecké sněmovny nebo senátu, případně když se stal úředníkem nebo zřízencem;*
 - f) *sesazením.*

Na místo členů volených, jejichž členství zaniklo před koncem volebního období, měli nastoupit jejich náhradníci z téže politické strany, z níž pocházel odstupující člen v pořadí, v jakém byli uvedeni na kandidátní listině (Kárník, 2002).

Působnost župního zastupitelstva zasahovala do oblasti hospodářské, správní, finanční, normotvorné a správního soudnictví. Při každém župním zastupitelstvu měla být zřízena finanční komise, počet jejích členů měl být určen zvláštním statutem. Tato komise ovšem měla být jmenována ministrem vnitra s tím, že většina členů nesměla být členy župního zastupitelstva. Do pravomoci této komise náležela kontrola veškerého hospodaření župy patřící do působnosti **župního zastupitelstva, župního výboru a župana**.

Každé župní zastupitelstvo mělo volit ze svého středu župní výbor v počtu osmi členů a osm náhradníků. Kromě toho měl v župním výboru zasedat župan jako jeho předseda a někteří županem pověřeni úředníci, kteří by se však členy nestávali. Župní výbor byl chápán jako nástupce bývalých zemských výborů. Měl být stálým orgánem župního zastupitelstva, který by připravoval návrhy a podklady pro jednání tohoto orgánu a dále by sestavoval pro zastupitelstvo pro každý správní rok rozpočet a s ním podával zprávu o stavu a správě věcí patřících do působnosti župního zastupitelstva, mimo jiné měl také dohled nad prací župních komisí. Kromě toho byl dozorčím orgánem nad nižšími samosprávnými celky.

Fakultativními župními orgány měly být **župní komise**, rovněž zřízené župním zastupitelstvem, až na komise finanční, které měly obligatorní charakter. Členy župních komisí mohli být jednak členové župního zastupitelstva, jednak občané, kteří v místě župy měli uvedené bydliště a mohli by být do župního zastupitelstva voleni. Předsedou všech komisí byl župan. Dozor nad komisemi vykonával nezávisle župan a župní výbor (Kárník, 2002).

Župní úřady měly přímo podléhat ministerstvu vnitra, které vůči nim mělo rozsáhlou pravomoc.

9.4. Závěr

V roce 1918 vznikl nový stát Československo. V prvních letech své existence vycházel ve svém územněsprávním členění z dob Rakouska – Uherska. V roce 1919 došlo k novelizaci zákona o obecním zřízení. Po této změně došlo k posílení moci samosprávy.

Tehdejší ministr vnitra Antonín Švehla navrhl zákon, který počítal s tím, že území státu bude rozděleno na obce, okresy a župy. Zdůraznil bych celek, který se nazýval župy. Z hlediska dnešního názvosloví, župy nejvíce připomínají dnešní kraje.

Myšlenka to nebyla špatná, ale na území dnešního Česka tyto župy nikdy nevznikly. Pouze na území Slovenska krátkou dobu fungovaly. Důvodů, které způsobily, že župy vznikly pouze v zákoně, bylo několik. Tím hlavním bylo špatné rozdělení celého území státu do žup. Podle návrhů, které vyšly z ministerstva vnitra, hrozilo, že některé župy budou svým složením obyvatelstva potenciálním nebezpečím pro narušení územní celistvosti státu. Důvodem byla početná německá menšina, která tvořila v některých župách většinu, a vzhledem k situaci v poválečném Německu hrozilo, že tato území budou mít snahu získat určitou autonomii v rámci Československa, či dokonce se odtrhnout od ČSR. Další důvody byly také ryze praktické: částečná realizace na Slovensku ukázala řadu problémů: zemská vláda musela stejně fungovat nadále, jelikož stát neměl dostatek odborníků pro tolik článků správy, a řada problémů původně přenesených na župy se ukázala nad jejich síly a byly zpětně delegovány na země. Také nárůst úřadů byl v rozporu s požadovanou efektivitou a pružností správy. Finanční problematika je zřejmá - župní zřízení bylo pochopitelně dražší než zemské. Poslední zásadní argument pro země zněl: kontinuita státu, práva a moci. ČSR stála na uznání historických hranic (ač se dovolávala práva národů na

sebeurčení) a historické země znamenaly pro její obyvatele mnoho - ztotožňovali se s nimi totiž za dob politického souboje s Vídní.

V situaci, kdy nedošlo ke vzniku žup, se z hlediska občanů stal nejvýznamnějším územněsprávním celkem okres. Okres vykonával dozor nad jednotlivými obcemi. Co však bylo pro občany důležitější, vykonával většinu správy v soudnictví. Okresy po roce 1920 vycházely z převážné většiny z územní lokalizace okresů, které fungovaly už za Rakouska – Uherska.

10. 1927

Dalším rokem změn se stal rok 1927, kdy došlo ke změnám v oblasti správy zemí. K roku 1928 bylo Slezsko jako samostatná země zrušeno a jeho přičleněním k Moravě vznikl nový územní celek: země moravskoslezská; v podstatě rozšířená Morava, byť se hlásila i k slezskému dědictví. Zemské slezské zákony však zůstaly na jeho někdejší území v platnosti, stejně jako některé zemské instituce, především správní. Skutečným důvodem přičlenění Slezska k Moravě nebyla jeho disproporce co do velikosti, jak se často tento krok zdůvodňoval, ale skutečnost, že většinu obyvatelstva tvořili Němci a ústřední vláda neměla zájem na existenci země, v níž by měli Němci většinu ve sněmu. Tomu se nedalo zabránit, přestože právě z tohoto důvodu byl volební zákon do zemských sněmů koncipován přinejmenším podivně: polovinu jejich poslanců totiž jmenovala vláda na návrh ministra vnitra (viz. Semotanová, 2003).

Tzv. první republika byla **unitární stát**, ačkoli podle ústavy se počítalo s autonomií Podkarpatské Rusi a podle mírových smluv a některých dalších dohod se jí mělo dostat i Slovensku. Obě tato území však měla jen status země. Změna nastala až po mnichovské dohodě, kdy za tzv. druhé republiky centrální vláda vedle společných záležitostí (finance, celní a zahraniční politika, obrana a bezpečnost) spravovala zbytek historických zemí, zatímco vnitřní, správní a částečně i hospodářské a bezpečnostní problémy připadly nově zřízeným autonomním vládám obou jmenovaných zemí, které měly podléhat upraveným zemským sněmům. České země se tak dostaly vlastně do druhořadého postavení. Obdobná situace nastala dnes ve Velké Británii (zdroj: www.narmyslenka.cz).

10.1. Obce

Během změn v územněsprávním členění v roce 1927 nenastaly významné změny. Výjimkou byla změna v povyšování obcí na města. O té rozhodovala plně vláda (Kostruhová, 2005).

10.2. Okresní hejtmanství

Nižšími správními jednotkami byla okresní hejtmanství. V čele stál okresní hejtman, který byl zároveň přednostou okresního úřadu a předsedou okresního zastupitelstva. Okresní hejtman byl jmenován ministrem vnitra na návrh zemského prezidenta. Okresní hejtman zastupoval navenek okres jako právnickou osobu, měl podpisová práva na všechny písemnosti jménem okresu. Jeho povinností bylo pravidelně informovat o situaci v okrese.

Samospráva byla zastoupena v podobě okresních zastupitelstev. Jejich obsazení vzniklo ze dvou třetin volbou a jedna třetina byla jmenována ministrem vnitra. Počet členů zastupitelstva se měnil podle počtu obyvatel okresu.

Okresní zastupitelstvo si volilo okresní výbor, který tvořilo vždy osm členů. Jeho postavení a význam byl velice podobný zemskému výboru.

10.3. Zemské úřady

Dalším článkem státní správy byly zemské úřady. Jelikož však župní zákon vstoupil v platnost pouze na Slovensku, došlo k tomu, že na území Československa fungovaly tři správní systémy. To bylo pochopitelně nevyhovující. Proto byl v roce 1927 přijat zákon č. 125 Sb. o organizaci politické správy. Tento zákon je znám pod názvem **organizační zákon**. V platnost stoupil 2.12. 1928, kdy se uskutečnily první volby do zemských zastupitelstev.

Zákon byl sice formálně přijat jako novela župního zákona, ale ve skutečnosti župní zřízení zcela zrušil a obnovil zemský princip.

Podle tohoto zákona byly opět základem rozdělení republiky země. Země Česká jako nová správní jednotka se shodovala s dřívějším obvodem Čech. Další zemí byla Moravskoslezská, která jak už název napovídá, vznikla sloučením dřívějších zemí Morava a Slezsko. Třetí zemí byla Slovenská, kterou tvořily bývalé župy XV. až XX. Poslední čtvrtou zemí byla Podkarpatoruská, která vznikla na území župy mukačevské. Sídla zemských úřadů byla v Praze, Brně, Bratislavě a Užhorodu.

V čele zemských úřadů stál zemský prezident. Pro Čechy jím byl jmenován Hugo Kabát a v Moravskoslezské zemi jím byl Jan Černý. Jeho přímým nadřízeným byl

ministr vnitra. Na zemské úřady přešla správa, která dříve náležela zemským správám politickým, jejich prezidentům, zemským správním výborům a komisím.³ V každém správním obvodu bylo zřízeno zemské zastupitelstvo, které v Čechách čítalo 120 členů, na Moravě a ve Slezsku 60.⁴ Dvě třetiny členů zastupitelstva byly voleny a zbytek členů jmenovala vláda z řad odborníků. Právě tato část zákona byla nejvíce kritizována. Dosazování členů zastupitelstva obhajoval zejména Karel Kramář, jenž tvrdil, že tímto nařízením měly možnost být zastoupeny i osoby, které by jinak stěží získaly mandát.

Volby do zastupitelstva probíhaly každých šest let. Právě na takovou dobu byli jmenováni členové zastupitelstva. Podle zákona č. 126/1927 Sb. mohli zastupitele volit všichni občané státu, kteří byli starší 24 let a měli minimálně roční pobyt v příslušné zemi. Zvolen mohl být občan starší 30 let s minimálně dvouletým pobytem v dané zemi.

Pokud byl občan zvolen, mohl ztratit mandát:

- 1.) *vzdáním se funkce,*
- 2.) *vyloučením pro neplnění povinností,*
- 3.) *rozpuštěním zemského zastupitelstva,*
- 4.) *tím, že vznikla skutečnost, pro kterou nemohl být příslušný člen zvolen,⁵*
- 5.) *tím, že přestal být zvolený členem strany, která ho umístila na kandidátku.*

Smrt člena zastupitelstva znamenala automaticky konec mandátu (Lacina, 2001).

Nejvyšším představitelem zemského zastupitelstva byl **zemský prezident**. Ten měl největší pravomoci ze všech zemských orgánů. Byl šéfem zemského úřadu a jako předseda zastupitelstva vedl jeho schůze. Vedením však mohl prezident pověřit jiného člena zastupitelstva. Schůze se mohli zúčastňovat i úředníci určení zemským prezidentem. Hlasovat ale mohl pouze jeden z nich.

Zemské zastupitelstvo volilo také zemský výbor. Počet členů byl tohoto výboru byl 12.⁶ Předsedou zemského výboru byl zemský prezident nebo jeho zástupce. Výbor se scházel podle uvážení zemského prezidenta, minimálně však jednou měsíčně. Jeho schůze byly neveřejné.

³ Na Slovensku to byla správa, která náležela župním úřadům, županům, zastupitelstvům a výborům

⁴ Slovensko 54, Podkarpatská Rus 18

⁵ O vyloučení rozhodoval volební soud

⁶ Pouze na Podkarpatské Rusi byl výbor šestičlenný.

Zemský úřad by druhou instancí v celém systému politické správy. Jeho úkolem byl dozor nad prací okresních úřadů a státních policejních úřadů, které ho musely pravidelně informovat o své činnosti. Prostřednictvím zemských úřadů se uskutečňovala komunikace mezi ministerstvy a nižšími správními orgány. Zemský úřad se skládal z prezidia a administrativních oddělení.

10.4. Závěr

Zákon o organizaci politické správy, který vstoupil v platnost v roce 1927, byl velice zdařilý. Důkazem je skutečnost, že platil až do března 1939, kdy jeho platnost ukončila okupace ČSR. Tento zákon byl znám jako organizační zákon. Byl přijat jako novela župního zákona. Podle tohoto zákona bylo území ČSR rozděleno na země. Na území dnešního ČR vznikla země Česká a země Moravskoslezská, která vznikla sloučením Moravy a Slezska.

Země se dále dělily na okresy politické a soudní. Těchto okresů bylo 105 politických a 228 soudních. Z dnešního hlediska, kdy existuje 205 správních obvodů obcí s rozšířenou působností, je zřejmé, že jednotlivé soudní okresy měly podobnou velikost jako dnešní „malé okresy“. Proto lze také v tomto systému územněsprávního členění ČSR hledat zajímavé nápady a zkušenosti i pro dnešní dobu.

11. 1939 – 1945

V roce 1939 se území Československa ocitlo pod tlakem Německé říše. Byl to důsledek Mnichovské dohody, kterou došlo k zásadní změně státní hranice. Adolf Hitler, který stál v čele našich západních sousedů, rozhodl o připojení zbývajících území českých zemí k Říši.

11.1. Protektorát Čechy a Morava

Dne 15. 3. 1939 došlo k okupaci českých zemí a následujícího dne vydal Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava (viz. příloha č.1). Protektorát měl velikost přibližně 49 000 km² a žilo v něm zhruba 7,5 miliónu obyvatel. Podle něj bylo území protektorátu prohlášeno za součást říše, němečtí obyvatelé získali statut říšských občanů, Češi protektorátních příslušníků. Protektorátu sice byla formálně přiznána autonomie, kterou však musel vykonávat v souladu se zájmy **Německé říše**. Na území protektorátu vzniklo celkem 8 krajů a 70 okresů. Centry 8 krajů byla města:

- 1.) Praha
- 2.) Praha (Hlavní město)
- 3.) Plzeň
- 4.) České Budějovice
- 5.) Hradec Králové
- 6.) Jihlava
- 7.) Brno
- 8.) Olomouc

V prvních dnech okupace byla výkonná moc svěřena veliteli říšské armády, který vydal rozkaz, podle něhož měly všechny součásti veřejné správy povinnost pokračovat ve svojí činnosti. Současně jim bylo uloženo poslouchat nařízení německých vojenských úřadů.

Vojenská správa začala neprodleně zasahovat do výkonu protektorátní administrativy nejen tím, že vydávala pokyny jejím představitelům, ale i personálními opatřeními, konkrétně sesazováním českých starostů v řadě měst a obcí, na jejichž místa byli jmenováni němečtí komisaři (Pasák, 1998).

Přesně za měsíc po březnové okupaci nastoupil svůj úřad **říšský protektor** (tímto okamžikem také formálně stav okupace skončil). Protektor, jmenovaný a odpovědný vůdci, zastupoval říšskou vládu a měl zajišťovat, aby bylo dbáno směrnic Hitlera. Jeho zástupcem byl státní tajemník.

Protektor byl zmocněn potvrzovat ministry protektorátní vlády, mohl se nechat informovat o jejich opatřeních a podávat vůči nim námitky. V červnu 1939 se mu dostalo výslovně oprávnění měnit svými akty protektorátní právo. Svoji činnost realizoval protektor prostřednictvím svého úřadu v Praze.

Důležitou roli v oblasti místní správy hráli **vrchní zemští radové**, většinou říšští Němci, kteří stáli v čele tzv. oberlandrátů. Fungovat začali ovšem již v období okupačního statutu, právně bylo jejich postavení řešeno teprve nařízením z 1. 9. 1939.

Celkově bylo na území protektorátu vytvořeno 19 „oberlandrátů“ (jejich území tvořila tři až pět okresních hejtmanství). Vrchní zemští radové, jmenovaní **protektorem**:

a/ řídili správu převzatou říší (kromě branné moci a. justice) a byli úřady pro říšské občany usedlé v protektorátu;

b/ vykonávali dozor nad orgány protektorátní územní správy a fakticky zasahovali do jejich činnosti, a to jak pokud se týče rozhodování, tak v záležitostech personálních.

Tento systém zajišťoval německou kontrolu nad celým územím protektorátu.

V květnu 1942 došlo opatřením protektora ke zrušení řady úřadů „oberlandrátů“ (vrchní zemský rada), které nahradil vedoucí okresní hejtman (později označovaný jako okresní hejtman s rozšířenou působností). Jeho působnost se vztahovala na obvod několika politických okresů.

Oblasti územní samosprávy se dotklo, vedle již zmíněného odvolávání starostů, dále rozpouštění obecních zastupitelstev, místo nichž byli jmenováni z řad Němců vládní komisaři (Kvaček, 1988).

Postižena byla i samospráva zemská. Nejprve byla na podzim 1939 působnost zemských zastupitelstev přenesena na zemského prezidenta a v květnu příštího roku

došlo k jejich rozpuštění. O necelého půl roku později postihl stejný osud i volené orgány na úrovni okresů.

Vedle okupační správy existovala autonomní správa protektorátní a protektorátní vláda. Protektorátní vláda vydávala nadále nařízení s mocí zákona na základě zmocňovacího zákona z roku 1938.

Další kapitola vývoje správy byla zahájena po jmenování R. Heydricha zastupujícím říšským protektorem v září 1941.

Během roku 1942 byla uskutečněna tzv. **Heydrichova správní reforma**. Jejím jádrem byla instituce zvaná správa z příkazu Říše. Na jejím základě byla Říše oprávněna převzít jakoukoli oblast správy a delegovat ji na autonomní orgány protektorátu, které ji pak vykonávaly nikoli jako agendu svojí, ale právě z příkazu Říše.

V roce 1943 došlo ke změně v postavení protektora, který sice zůstal formálně zástupcem vůdce, ale skutečná moc přešla na státního ministra, jímž se stal bývalý státní tajemník **K. H. Frank**.

V závěrečné fázi války byla dovršena likvidace obecní samosprávy. Vládním nařízením č. 51/1944 Sb. byli ve všech větších obcích jmenováni tzv. úředníci vedoucí, kteří převzali pravomoc a působnost starostů. Tak byla dovršena dlouhodobá snaha Říše po omezení a likvidaci české samosprávy.

Mapa č. 4. Mapa Protektorátu Čechy a Morava

(zdroj: Encyklopedie Wikipedia)

11.2. Německé župy

Území, které bylo připojeno k Německé říši, se rozdělilo mezi čtyři německé župy (viz. mapa. č.5.). Největší část odtrženého území vytvořila samostatnou župu **Sudetenland**, o které se blíže zmíním v kapitole 10.2.1. Zbývající území bylo přičleněno k čtyřem již existujícím župám:

- 1.) **Regensburg** – hlavně západní část Šumavy
- 2.) **Oberdonau** - východní část Šumavy
- 3.) **Niederdonau** – území při dnešních hranicích s Rakouskem
- 4.) **Neder-Ober Schlesien** – území Ratiboře

Mapa č. 5. Mapa dělení protektorátu

(zdroj: Encyklopedie Wikipedia)

11.2.1. Sudetská župa

Sudetská župa byla vytvořena 30.9. 1938 a tvořilo ji pouze území, které bylo odtrženo od Československa. Na rozdíl od ostatních odtržených částí, vytvořily novou Německou župu. Název **Sudety** byl odvozen od geografického názvu, který se v Německé literatuře používal pro území od Šluknovského výběžku až po Nízký Jeseník. Rozloha tohoto území byla 22 587 km² a bylo rozděleno na dvě části, které byly ohraničeny výběžkem protektorátu Čechy a Morava mezi Náchodem a Policí nad Metují. Na území Sudetské župy žilo podle odhadu z roku 1939 2 975 000 obyvatel. Centrem se stalo město Liberec.

11.3. Závěr

Období v letech 1939 až 1945 patří mezi nejsmutnější okamžiky našich dějin. V těchto letech přišlo ČSR o významnou část svého území a prakticky třetinu

obyvatelstva. Došlo také k hromadným přesunům obyvatel v rámci protektorátu, který vznikl po okupaci Československa.

Území, které zbylo po odtržení pohraničních oblastí, bylo rozděleno do 8 krajů. Tyto kraje se dělily na okresy, kterých bylo 70. V rámci protektorátu vznikla de facto německá vojenská vláda, která měla za úkol co nejvíce kontrolovat protiněmecké nálady. Prostředky, které k tomu používala, byly například dosazování z německého hlediska spolehlivých lidí na radnice jednotlivých měst a obcí, bez ohledu na národnostní charakter obce.

Jedním z prvků, které měly za úkol dokončit ovládnutí státní moci, bylo zřízení oberlandrátů, kterých bylo celkem 19. V každém „oberlandrátů“ bylo tři až pět okresů. Snahou Německé říše bylo co nejvíce oslabit moc samosprávy a naopak posílit moc oberlandrátů, v jejichž čele stáli většinou němečtí občané. Z hlediska dnešní doby není tento systém příliš inspirativní. Jeho hlavní snahou bylo totiž omezit práva občanů protektorátu. V dnešní době by naopak měly systémy územněsprávního členění co nejvíce vyhovovat řádovým občanům státu, a to v době protektorátu Čechy a Morava určitě neplatilo.

12. Změny po skončení 2. světové války

Po skončení 2. světové války byl v Československu znovu obnoven právní stav před 1. říjnem 1938. Proto i územněsprávní členění bylo shodné s předválečným členěním. Změna nastala v roce 1946, kdy v červnových volbách vyhrála KSČ. Po nástupu této strany k moci došlo ke změnám, především k posílení pozic národních výborů. Došlo ke skrytému boji o demokracii. Tento boj byl ukončen převratem v roce 1948.

12.1. Národní výbory

Národní výbory vznikly z iniciativy KSČ jako orgány národního boje proti fašismu. Měly přebírat státní moc na postupně osvobozovaném území. Měly být základem nového správního členění státu. V roce 1944 (16.4.) byl vládním prohlášením přijat systém veřejné správy, jehož součástí byly **národní výbory**. V témže roce byla tato koncepce součástí dekretů prezidenta republiky č 18/1944 Ústředního věstníku československého. Národní výbory byly jako orgány státní správy podřízeny přímo vládě (Trávníček, 1984).

V Košickém vládním prohlášení se národní výbory staly základem nově budovaného státu. Volení zástupci měli v národních výborech zajišťovat rozhodovací a výkonnou moc státní správy. Veškeré pravomoci byly popsány ve vládním nařízení č.4/1945 Sb. Na celém území ČSR měly být v co nejkratší době vytvořeny národní výbory **zemské, okresní a místní**. Na svém stupni přebíraly věcnou a územní pravomoc zemských, okresních a místních úřadů podle stavu před 1.10. 1938. Činnost předchozích správních úřadů skončila dnem ustavení národních výborů.

Co se týče počtu členů nových orgánů, byl totožný s jejich předchůdci. Národní výbory nižší instance byly podřízeny výborům vyšší instance a všechny pak byly podřízeny vládě. V obcích a okresech s nespolehlivým obyvatelstvem, tj. např. německým či maďarským na Slovensku, byly zřízeny správní komise, které přibíraly ke spolupráci důvěryhodné zástupce místních obyvatel. Pravomoci těchto komisí byly

stejně jako národních výborů. Členy okresních správních komisí jmenoval ministr vnitra. Místní správní komise jmenoval příslušný okresní národní výbor.

Zemské národní výbory převzaly dosavadní kompetence zemských výborů, zemských úřadů, zemských prezidentů a zemských zastupitelstev. Zemské úřady se staly zemskými národními výbory.

12.2. Místní národní výbory

Místní národní výbory MNV převzaly pravomoci, které doposud vykonávala obecní či městská zastupitelstva, rada a starostové obcí či měst. Jakmile byl ustanoven městský (místní) národní výbor, v tom okamžiku zanikl jeho předchůdce. Mezi nové pravomoci těchto výborů patřila konfiskace majetku Němců a kolaborantů. Toto bylo vyvoláno událostmi 2. světové války.

V každé obci byl ustaven místní národní výbor, který vykonával, vedle jiných úkolů zvláštními předpisy jemu uložených, přímo nebo svým úřadem pravomoc, kterou podle dosavadních předpisů vykonávalo **obecní (městské) zastupitelstvo, obecní (městská) rada a starosta** obce (města), přičemž dnem ustavení místního národního výboru zaniklo obecní (městské) zastupitelstvo a obecní (městský) úřad se po zániku obecního (městského) zastupitelstva stal úřadem místního národního výboru (Trávníček, 1984).

Touto legislativní změnou nedošlo k zániku „obce“ jako veřejnoprávní a samosprávné korporace. Naopak byl posílen vliv okresních a krajských institucí. Statutární města jako města (obce) se zvláštním právním postavením z právní úpravy vymizela zcela.

Pojem město či obec jako označení pro územní samosprávný celek z právního řádu zcela vymizel. Pokud města či obce nadále toto označení užívala, jednalo se nanejvýš o tradiční součást označení, nikoli však o právně relevantní skutečnost. Rovněž povyšování obcí na města nebylo legislativně upraveno (praxe vycházela zásadně z existence městského národního výboru).

12.3. Okresní národní výbory

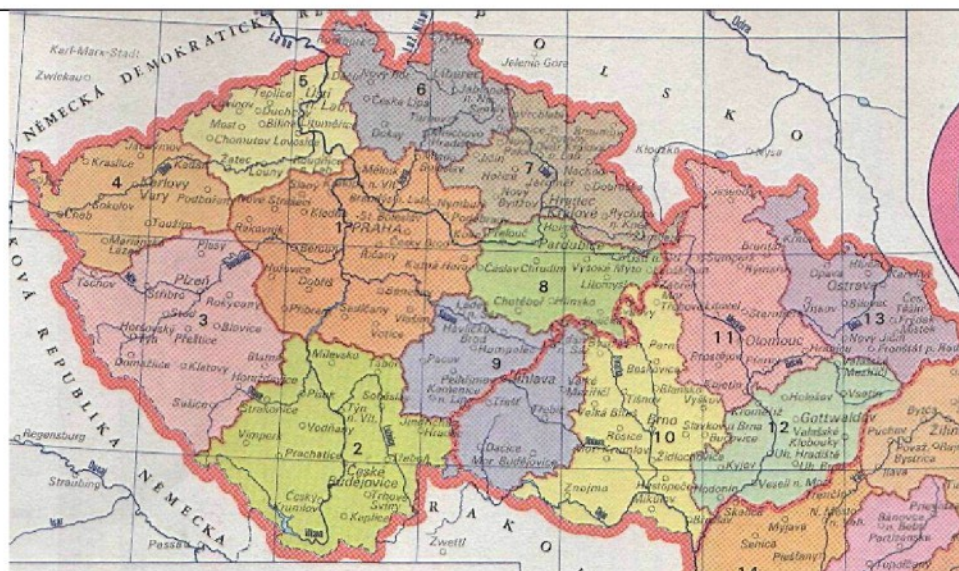
Okresní národní výbory převzaly ve svých obvodech pravomoci, které dříve příslušely okresním zastupitelstvím, okresním úřadům, a okresním hejtmanům. Na první schůzi (ustavující) si členové ONV (okresního národního výboru) zvolili radu ONV. Počet členů rady neměl přesahovat třetinu členů všech členů ONV. Okresní výbory také zřizovaly podle potřeby různé komise, v jejíž čele stáli referenti. Územní organizace ONV byla stanovena podle dekretu prezidenta republiky č. 121/1945 Sb. Toto územní členění bylo prakticky totožné se stavem k 29.9. 1938. To znamenalo v praxi, že hranice okresů do jisté míry kopírovaly hranice soudních okresů. Na území dnešní ČR vzniklo celkem **187 nových okresů**. Kromě okresních národních výborů fungovaly se stejnými pravomocemi také ústřední národní výbory, které vznikly místo národních výborů statutárních měst Prahy, Moravské Ostravy, Liberce, Opavy, Plzně, Olomouce, Brna.

Okresní národní výbory měly prakticky totožné pravomoci se svými předchůdci. V roce 1947 byla podle zákona č. 48/1947 zřízena povinnost starat se o mládež, která doposud spadala pod spolky (Lacina (2001)).

12.4. Krajské národní výbory

V roce 1949 vznikl nový prvek státní územněsprávního členění a tím byly kraje. Na území Československa vzniklo celkem 19 krajů. Z toho na území dnešního ČR jich bylo 13 (viz mapa. č.6.).

Když vznikaly nové kraje, objevilo se mnoho hlasů, které s tím nesouhlasily. Argumenty byly podobné těm, které nesouhlasily se vznikem žup. Ovšem v podmínkách roku 1949 se komunistům podařilo vznik nových krajů prosadit. Nové kraje částečně kopírovaly bývalé česko-moravské hranice. Jedinou výjimku byl **kraj Jihlavský**, který se rozkládal v Čechách i na Moravě. Slezsko-moravské hranice zcela zanikla vytvořením Olomouckého a Ostravského kraje. Hranice česko-slovenská byla naproti tomu zcela respektována. Hlavní město Praha mělo v rámci Pražského kraje zvláštní postavení, které odpovídalo zhruba okresu.

Mapa č. 6. Kraje 1949
(zdroj: Dějepisný atlas 8)

12.5. Závěr

Po skončení 2. světové války, bylo nutné obnovit systém státní správy v Československu. Proto bylo nutné znovu zavést územněsprávní členění republiky. V průběhu boje proti fašismu vznikly od roku 1944 národní výbory, které zprvu ilegálně měly přebírat moc nad osvobozeným územím. Po skončení války národní výbory nahrazovaly zemské, okresní a místní úřady, které existovaly před 2. světovou válkou.

V prvních měsících po skončení války bylo zhruba pokračováno v územněsprávním členění, které bylo před 2. světovou válkou. Až po volebním vítězství KSČ v roce 1946 byly zahájeny rozsáhlé reformy územněsprávního členění státu, které souvisely i s politickými změnami v období let 1946 – 1948.

Z hlediska dnešní doby jsou zajímavé kraje, které vznikly v roce 1949. Těchto krajů bylo 13 a svým počtem i sídly krajských zastupitelstev jsou prakticky totožné s dnešními kraji. Jedinou výjimkou je kraj Pražský, který se dnes dělí na Středočeský a Hlavní město Praha. Proto je možné i dnes se opírat o některé zkušenosti z fungování těchto krajů (např. rozsah pravomocí), i když musíme brát v úvahu, že šlo o mocenské orgány KSČ.

13. 1960

V padesátých letech byl zcela přebudován ekonomický a politický systém Československa. V důsledku represí KSČ se podařilo odstranit všechny potenciální protivníky a většinu obyvatel přivést k apatickému chování a akceptování politické situace ve státě. Součástí těchto změn bylo **centrální uspořádání**. Osvědčilo se centrální řízení státu pomocí všech oborů správy včetně soudnictví. Na systému správy tedy nebylo nutné nic měnit. Přesto došlo k malým úpravám, jejíž součástí byla i změna územněsprávního členění ČSR.

Nejprve byla přijata nová ústava, která mimo jiné měnila název státu na Československou socialistickou republiku. Tento ústavní zákon měl číslo 100/1960 Sb. V souvislosti s novou ústavou bylo provedeny výše zmíněné územněsprávní změny, a to zákonem č. 36/1960 Sb. z 9.4. 1960.

Národní výbory všech stupňů (krajské, okresní a místní) byly v ústavě charakterizovány jako organizace zastupující nejširší pracující obyvatelstvo. Organizační strukturu a náplň činnosti jednotlivých orgánů národních výborů vymezoval zákon č. 65/1960 Sb. z 25. května 1960. Mezi pravomoci národních výborů patřilo řízení průmyslové a zemědělské výroby, zdravotnictví, stavebnictví, dopravu, sociální a zdravotní péči, školství a kulturu. Nový zákon posílil moc komisí, které měly nyní moc rozhodovací, řídicí a zároveň kontrolní. Národní výbory byly v i v roce 1960 řízeny vládou (Lacina, 2001).

13.1. Místní národní výbor

Samosprávu v obcích zastupovaly místní, případně městské národní výbory. Městské národní výbory působily ve městech, která byla sídly krajů a okresů, a v ostatních velkých obcích městského charakteru, které určí krajský národní výbor. Rozhodnutím krajského národního výboru mohl být zřízen jeden místní národní výbor pro několik obcí.

Na rozdíl od předchozích let mohly být národní výbory v obcích označeny jako místní národní výbory i jako městské národní výbory, a to na základě rozhodnutí

krajského národního výboru. V důsledku toho se mohlo stát, že někdejší město mělo podle zákona č. 13/1954 Sb. místní národní výbor, avšak podle nového zákona č. 65/1960 Sb. postavení městského národního výboru nezískalo.

Nová Ústava Československé socialistické republiky ponechala stávající koncepci soustavy národních výborů a následně působily na území ČSSR krajské, okresní a v obcích městské nebo místní národní výbory.

13.2. Okresní národní výbor

Na území dnešní ČR vzniklo celkem **75 okresů**. Okresy, které v tomto období vznikly přetrvaly až do dnešní doby. Jediná změna, která nastala, byl vznik okresu Jeseník v roce 1996. Okresy vznikaly pomocí vyhlášky vlády, která okresy rušila nebo utvářela. Jiné změny na úrovni okresů prováděly krajské národní výbory příslušného kraje. V Praze tyto změny prováděl Národní výbor hlavního města Prahy. V rámci okresu mohlo docházet ke slučování obcí. K tomuto docházelo v případě, když toto spojení bylo výhodné pro rozvoj hospodářské a zemědělské výroby, případně z kulturních důvodů. O tomto spojení rozhodovaly okresní národní výbory. V případě, že docházelo ke sloučení obcí z dvou okresů, musel toto spojení schválit krajský národní výbor. V pravomocích krajských úřadů bylo i rozhodovat o změně jména obce.

Jednotlivé okresy byly tvořeny obcemi. Seznam obcí pro okresy sestavilo ministerstvo vnitra, která také mohlo později měnit tento seznam.

13.3. Krajský národní výbor

Zákon vstoupil v platnost po zvolení národních výborů v roce 1960. Zákon o novém územním členění státu (příloha č.3) obsahoval nové členění republiky na kraje (viz. mapa č.7). Těchto krajů bylo celkem deset, z toho tři vznikly na území dnešní Slovenské republiky. Jedná se o:

- 1.) Kraj Středočeský
- 2.) Kraj Jihočeský se sídlem v Praze
- 3.) Kraj Západočeský se sídlem v Českých Budějovicích
- 4.) Kraj Severočeský se sídlem v Plzni
- 5.) Kraj Východočeský se sídlem v Ústí nad Labem

- 6.) Kraj Jihomoravský se sídlem v Brně
- 7.) Kraj Severomoravský se sídlem v Ostravě
- +
- 8.) Kraj Západoslovenský se sídlem v Bratislavě
- 9.) Kraj Středoslovenský se sídlem v Banské Bystrici
- 10.) Kraj Východoslovenský se sídlem v Košicích

Mapa č.7. Kraje 1960

(zdroj: www.bruntal.net)

Pokud mělo dojít ke zrušení, nebo naopak vytvoření nového kraje, muselo k tomu dojít novým zákonem, jiné změny mohla provádět pouze vláda.

Hranice krajů z roku 1960 nerespektovaly historickou zemskou hranici, která zejména na Jihlavsku neodpovídala diferenciaci Českomoravské vrchoviny. Nové rozdělení státu do krajů často nerespektovalo přirozené regionální a historické vazby. Znatelné to bylo zejména na území Východočeského a Severočeského kraje.

13.4. Závěr

K 1. 1. 1960 byly vytvořeny nové kraje i okresy. Zásady správy i samosprávy byly zachovány podle předchozího modelu. V historických zemích se počet krajů snížil na 7; rovněž okresy byly zvětšeny. Zánikem jihlavského kraje se otevřela cesta k

rehabilitaci historické zemské hranice, která stále fungovala v praktickém životě zejména díky dostupnosti a dopravní obslužnosti obcí.

Tyto kraje se udržely třicet let a k jejich velikosti byly některé výhrady. Ty se však vyskytovaly v této rovině. Kraje měly příliš rozsáhlé pravomoci a nárokovaly si rozhodování i o maličkostech, které mohly běžně řešit nižší články státní správy, případně obce. Řešení malicherných problémů bylo vzhledem k rozsahu krajů často komplikované a prodlužovalo to délku řízení, což se i osobně dotýkalo jednotlivých občanů. Navíc se systémem různých úrovní obcí docházelo k faktické postupné likvidaci podle krajských úředníků neperspektivních obcí.

Krajské národní výbory (KNV) byly zrušeny z politických důvodů v roce 1990, jelikož nebyl dostatek nekomunistických úředníků k obsazení vyšších krajských funkcí a v povědomí lidí byly kraje zapsány jako ztělesnění komunistické moci. Kraje jako takové však zůstaly částečně zachovány jako prvek státní politické, zčásti správní a soudní správy až do vytvoření krajů nových; v současnosti probíhá jejich likvidace, resp. transformace.

14. Jilemnicko

14.1. Úvod

Obec Jilemnice se rozkládá na výměře 1385 ha.(zdroj: www.mesta.obce.cz). Toto území zahrnuje tři části. V rámci nového rozdělení státu vznikl správní obvod obce s rozšířenou působností Jilemnice, který tvoří katastr 21 obcí (viz. mapa 8). Nejvýznamnější obcí je město Jilemnice. Dalšími obcemi se statusem města jsou Jablonec nad Jizerou a Rokytnice nad Jizerou.

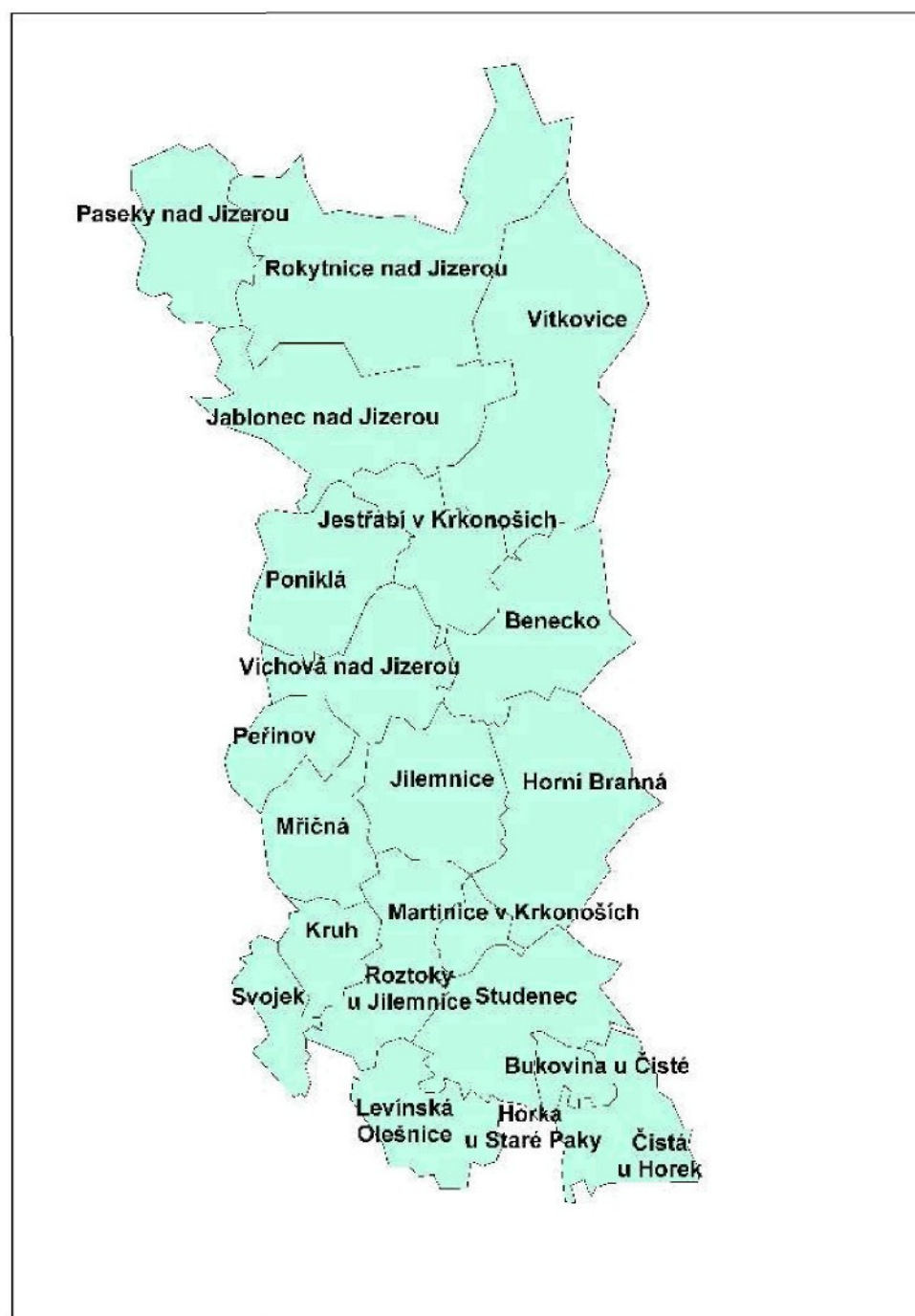
Jilemnice byla již v minulosti významným centrem této oblasti. První zmínky o městě se datují do 14. století. V průběhu historie se významným odvětvím stalo plátenictví, které bylo známo po celé Habsburské monarchii.

Během první poloviny 19. století plátenictví zvolna upadalo. Textilní podnikání stále více ovládala moderní tovární velkovýroba, v níž se Jilemnice nedokázala výrazněji prosadit, a slibný rozvoj zahájený v 18. století zvolna ustrnul. Teprve ve druhé polovině století se ve městě opět začalo čileji podnikat.

V průběhu 19. století se Jilemnice, od založení osídlená českým obyvatelstvem, začala probouzet k uvědomělému národnímu životu. Rozproudil se tu zejména po pádu Bachova absolutismu a Jilemnice se stala centrem českých obyvatel Krkonoš.

Se zlepšujícími se dopravními podmínkami (zejména po vybudování důležitých železničních spojů) se začal rozvíjet také turistický ruch. Jilemnice se v té době začala měnit v příjemné centrum západních Krkonoš.

V současnosti má Jilemnice 5840 obyvatel (zdroj: www.mesta.obce.cz.) Město je dnes součástí Libereckého kraje. Jeho roli centra Krkonoš dnes přebírá město Vrchlabí, které je vzdáleno asi 10 km.

Mapa 8. Správní obvod obce s rozšířenou působností Jilemnice
(zdroj: autor)

14.2. Vývoj územněsprávního členění Jilemnicka

V současnosti je území Jilemnicka součástí Libereckého kraje, okresu Semily a správního obvodu obce s rozšířenou působností Jilemnice. K tomuto stavu došlo po vývoji, kdy Jilemnicko leželo na území dvou krajů.

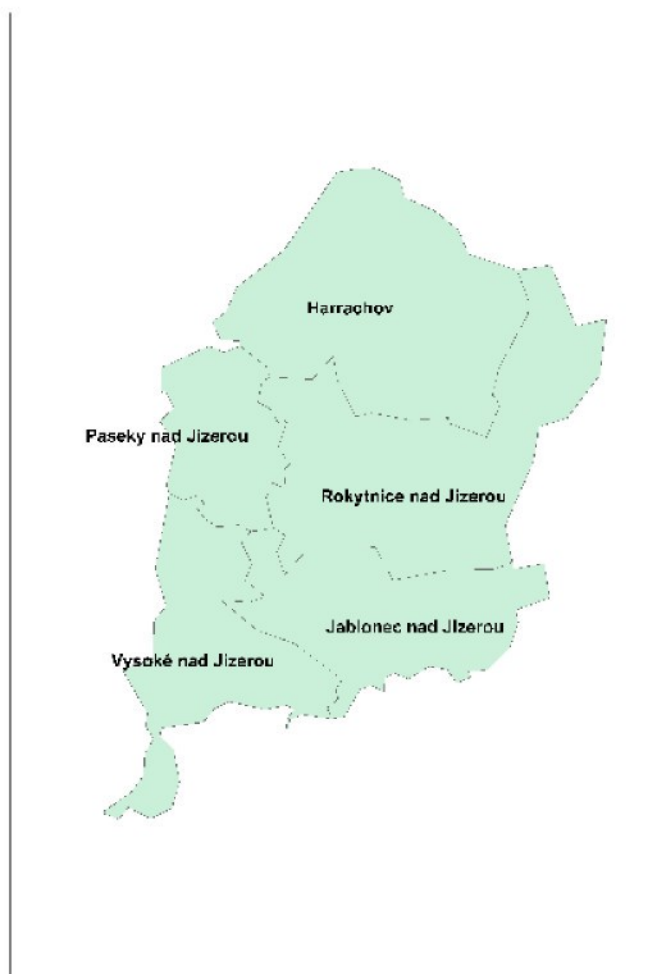
V období Rakouska – Uherska, po reformách v roce 1868, se stalo Jilemnicko součástí politického i soudního okresu Jilemnice (viz. mapa 9). Od roku 1850 – 1855 tvořil politický okres Jilemnice a Rokytnice celek, který byl řízen podkrajským úřadem ve Vrchlabí. Na území dnešního správního obvodu obce s rozšířenou působností vznikl ještě soudní okres Rokytnice nad Jizerou (viz. mapa 10).

Mapa 9.: Soudní okres Jilemnice 1930

(zdroj: autor)

V politickém okrese Jilemnice žilo 47 881 obyvatel. Okres tvořilo 36 katastrálních obcí. V prakticky stejné podobě existoval až do 2. světové války. Od roku 1949 se okres Jilemnice stal součástí Libereckého kraje.

Mapa 10.: Soudní okres Rokytnice nad Jizerou 1930

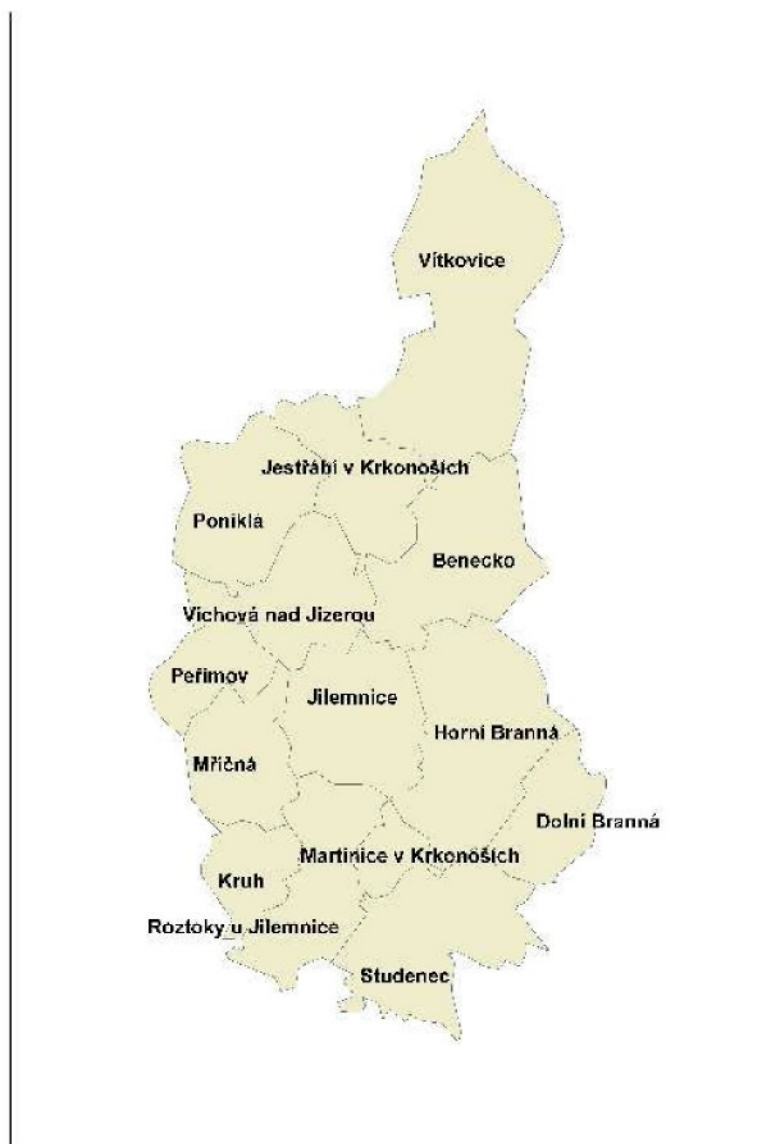
(zdroj: autor)

Při změnách v roce 1949 došlo k vytvoření okresu Jilemnice, který byl prakticky totožný se svým předchůdcem politickým okresem Jilemnice. Okres Jilemnice měl

podle zákona č. 280 Sb. z roku 1948 o krajském zřízení 30 členů v národním výboru⁷.

Podle stejného zákona měl předseda okresního národního výboru 2 náměstky.

Další změna nastala v roce 1960, kdy se celý region Jilemnicka stal součástí okresu Semily, který patřil do Východočeského kraje se sídlem v Hradci Králové.

Mapa 11.: Politický okres Jilemnice 1930

(zdroj: autor)

⁷ Okres, který měl více než 35 000 obyvatel, měl 30 členů národního výboru, méně početné okresy měly 24 členů

14.3. Závěr

Jilemnicko je charakteristický region. Díky horskému charakteru území je zde velké množství malých obcí, které jsou nerovnoměrně rozmístěny. Také blízkost hranic a odlehlost tohoto území způsobil, že zájmy občanů při územněsprávním uspořádání nebyly vždy dostatečně vyslyšeny.

Jilemnice během své historie patřila pod Liberecký kraj. Změna nastala v období let 1960 – 1990 kdy se Jilemnicko stalo součástí Východočeského kraje, který měl své sídlo v Hradci Králové. Je zde dobře vidět i změna orientace mezi Libercem a Hradcem Králové. V období do roku 1960 se území dnešního správního obvodu Jilemnice orientovalo směrem k Liberci. Po roce 1960 došlo v rámci reformu ke změně začlenění Jilemnice, do krajského zřízení a obyvatelé začali více dojíždět do úřadů v Hradci Králové, sídla Východočeského kraje.

Jilemnice je obec s dlouhou tradicí, která ji předurčila k tomu, aby se stala jedním z center této oblasti. Dnes ovšem její význam klesá. Je to způsobeno hlavně tím, že v blízkosti Jilemnice se nachází v současnosti silnější regionální střediska jako Vrchlabí nebo Semily. Význam Semil stoupl hlavně po roce 1960, kdy se staly pro Jilemnici okresním městem. V případě Vrchlabí se projevuje zejména jeho rostoucí význam v oblasti cestovního ruchu. Po zavedení správního obvodu obce s rozšířenou působností se význam Jilemnice znovu zvýšil.

15. Didaktické využití

15.1. Úvod

Územněsprávní vývoj ČR se podle učebních osnov pro 6. – 9. ročník ZŠ realizuje v části nazvané „Vývoj území našeho státu“, náležící do tematického celku „Zeměpis České republiky“ (Novotná a kol., 2001), a to na základě individuálního rozhodnutí vedení dané školy buď v 8., nebo v 9. ročníku ZŠ.

Určité aspekty výuky územněsprávního vývoje ČR se objevují i v jiných tematických celcích, např. v tematickém celku „Oblasti ČR“ se žáci postupně učí jednotlivé kraje ČR (Novotná a kol., 2001).

15.2. Téma vyučovací hodiny

Územněsprávní vývoj – hlavním cílem hodiny je docílit, aby si žáci uvědomili, že v minulosti existovalo několik způsobů dělení našeho státu. Nejprve si žáci musí osvojit územněsprávní dělení republiky v současné době. Poté si vysvětlíme záporny a klady tohoto dělení. V průběhu této diskuse mezi žáky a učitelem se pokusím upozornit na některé jiné možnosti územněsprávního dělení státu, které existovaly v minulosti.

15.3. Cíle vyučovací hodiny

Ve všech fázích vyučovací hodiny zůstávají učitelé hlavními aktéry, zatímco žáci jsou stále jen naslouchajícími objekty učitelova monologu, který je doplňován otázkami, na které žáci odpovídají. Takto nějak charakterizuje nejefektivnější způsob výuky většina autorů (Kühnlová, 1999). S tímto lze souhlasit, pouze bych zdůraznil spolupráci mezi učitelem a žáky, která by se neměla omezit pouze na jednoslovné odpovědi. Naopak je vhodné pokud žáci dosáhnou určitého stupně znalostí, aby jim byl učitelem vytvořen prostor pro jejich samostatnou, případně skupinovou, práci. K tomu je ovšem třeba zajistit vhodné podmínky. Těmi je myšleno zejména dostatečné

množství pomůcek, (v našem případě tematických map), a dostačující časovou dotaci. Cílem hodiny nemá být pouze nabytí určitých znalostí, ale i schopnost je vhodně a účelně aplikovat, což bývá často problém.

15.3.1. Vzdělávací cíl

V tomto tématu je důležité, aby si žáci dokázali uvědomit a pochopit vztahy mezi jednotlivými správními jednotkami v ČR. Díky tomu mohou mít lepší představu o jejich velikosti. V současné době existuje v ČR několik stupňů státní správy a některé z nich jsou si svou funkcí a velikostí podobné. Díky poznatkům z vývoje územněsprávního členění mohou žáci lépe pochopit danou tematiku. Nejvýznamnější pojmy, které musí žáci znát jsou, obec, okres a kraj.

15.3.2. Výchovný cíl

Výchovné cíle se oproti vyučovacím projevují většinou za delší časový úsek. Splnění výchovného cíle se projeví v postojích žáků k událostem a aktuálním problémům. V hodině věnované územněsprávnímu vývoji ČR se tyto výchovné cíle projeví zejména v diskusi, kterou s žáky vedeme.

Konkrétním výchovným cílem při tomto tématu je posílení národního citění, které zdůrazníme na konkrétních historických obdobích. Takovým obdobím je například „první“ republika, nebo naopak jako smutnou část našich dějin uvedeme období Protektorátu Čechy a Morava.

15.4. Motivace

Důležitým aspektem motivace žáků je přístup učitele k probírané látce. Pokud učitel obohatí hodinu o zajímavé rozšiřující učivo, stává se hodina pro žáky atraktivnější, tudíž stoupá i jejich zájem o probíranou látku. Takovým rozšiřujícím učivem může být názorná ukázka vývoje územněsprávního na regionu, v kterém se

základní škola nachází. Pro zvýšení motivace je dobré vysvětlit žákům jakým způsobem mohou získané zkušenosti využít v běžném životě. Při tomto tématu se nabízí možnost seznámení žáků s tím, jaké úřady lze nalézt pod jednotlivými správními jednotkami.

15.5. Obsah hodiny

Obsahová struktura při průměrném počtu 22 žáků (průměrný počet žáků na II. stupni ZŠ Sadská):

- kontrola znalostí předchozí látky (poloha ČR)
- výklad frontálním způsobem s využitím Školního atlasu České republiky (Geodézie str. 38 – 39) a vybraných tematických map
 - o nejprve - současné územněsprávní členění ČR. Obec, správní obvod, obce s rozšířenou působností, okres, kraj, NUTS2
 - o jako rozšiřující učivo – vývoj územněsprávního členění v ČR
 - o s pomocí dataprojektoru zobrazit konkrétní mapy zachycující jednotlivé etapy vývoje členění území ČR + formou diskuse hodnotit každou etapu vývoje
 - o hlavní důraz kladen na rok 1960
- zhodnocení vývoje na konkrétním příkladu Středočeského kraje a okresu Nymburk a jejich předchůdců
- pro porovnání ukázat problematiku územněsprávního členění na místě s lepší názorností např. Liberec (Liberecký X Severočeský kraj)
- v závěru hodiny dotazy žáků a pokus o zhodnocení současného stavu, jeho výhod a zápor

15.5.1. Použité pomůcky

Školní atlas České republiky, nástěnná mapa ČR – administrativní dělení ČR, nástěnná mapa Středočeský kraj

15.6. Závěr

Snahou pedagoga je převést teoretické prvky do praxe. Z vlastní zkušenosti vím, že jedním z hlavních aspektů úspěšného zvládnutí je žáky vhodně aktivizovat. K tomu je důležitá motivace. Žáci musí pochopit, že probíraná látka je pro ně důležitá a v dalším životě ji uplatní. Neméně důležitým prvkem je „atraktivita“ vyučovací hodiny. Tímto myslím vhodné a pestré složení vyučovací jednotky. Žáci mají být přiměřeně zapojeni do průběhu hodiny. Při této konkrétní hodině je vhodné použít velké množství map a vhodných příkladů z okolí dané školy.

16. Diskuse

V průběhu tvorby diplomové práce jsem se blíže seznámil s problematikou vývoje územněsprávního členění našeho státu a mohu říci, že v průběhu existence České republiky a jejich předchůdců došlo za relativně krátký časový úsek k mnoha změnám. Proto také největším problémem, s kterým jsem se potýkal během tvorby DP, bylo vymezit podstatné etapy vývoje územněsprávního členění ČR.

Vzhledem k velkému množství informací, které se k dané tématice vztahovaly bylo nutné určit a vybrat podstatné a důležité. Proto jsem si musel položit otázku, jak rozhodnout, které z těchto informací jsou ty „důležité a podstatné“.

Vybral jsem několik hledisek, z kterých je nutné posuzovat jednotlivé formy územněsprávního členění:

1.) Hledisko historické:

- vzhledem k naší bohaté historii, je zřejmé, že toto hledisko bude významné a bude mít silný vliv. Tento vliv může být jak pozitivní, tak i negativní. Dobře je to vidět na stálosti a na druhé straně proměnlivosti některých hranic. Historické hranice mezi Moravou a Čechami byla po celou dobu až do roku 1949, kdy bylo zrušeno zemské uspořádání, neměnná. Pravým opakem je historická hranice mezi Moravou a Horním Slezskem, která nebyla příliš brána v potaz při územněsprávním členění státu.
- vliv historie je poznat i v síti důležitých center a velkých měst, která až na malé výjimky je dlouhodobě stabilní a plní svou funkci po mnoho století.

2.) Hledisko regionalistické:

- pod tímto hlediskem se skrývá uznání a potvrzení role etnických a národnostních skupin, které se na našem území nacházejí (např. Chodové).

3.) Hledisko dopravně – obslužní:

- přestože je dnešní technický pokrok na vysoké úrovni, stále je významným hlediskem pro územněsprávní uspořádání státu a jeho následné fungování zajištění přepravy osob a nákladů. Již při tvorbě prvních správních celků na našem území se toto hledisko bralo v potaz. V minulosti bylo samozřejmé, ale mělo by to platit i

dnes, že správní středisko oblasti musí být pro občana dostupné. V běžném životě člověk mnohokrát vstupuje do kontaktu s úřady a proto je nutné zajistit dopravní dostupnost pro každého občana dané správní jednotky.

4.) Hledisko hustoty zástavby a počtu obyvatel:

- toto hledisko má vliv spíše na velikost celků než na jejich uspořádání. Je zřejmé, že pro dobrou státní správu se musí zajistit přibližně stejná velikost a lidnatost jednotlivých územněsprávních celků. Ovšem musím podotknout, že ne vždy je toto hledisko považováno za hlavní. Viz. Karlovarský kraj.

5.) Hledisko hospodářské:

- pro dobré fungování státu je třeba zajistit, aby jednotlivé oblasti měly přibližně stejnou hospodářskou vyspělost. Proto při posuzování územněsprávního vývoje státu je třeba brát v potaz, jestli je toto hledisko dodrženo. Pokud se uvnitř jednoho státu objeví velké rozdíly v hospodářské úrovni jednotlivých oblastí, může to být potencionální ohnisko sociálních a demografických problémů státu.

6.) Hledisko podmíněné přírodními okolnostmi:

- pokud začneme pátrat po historických hranicích, zjistíme, že k rozdělení některých oblastí došlo právě díky přírodním podmínkám. Není náhodou, že hranice historických zemí naší vlasti se přibližně kryjí s hranicemi rozvodí. Postupem doby se pochopitelně vlivem historicko- politického vývoje hranice poněkud odchýlily od prvotních hranic přírodních, ale ty jsou stále v průběhu historických hranic politických (t. j. správních) dobře patrné.

7.) Hledisko politické:

- vliv tohoto hlediska stoupl zejména po 2. světové válce. Příčinou byl nárůst politicko-správního zájmu státu. Tento vliv přetrvává až do dnešní doby, což lze dobře vidět na debatě, která vznikla při projednávání ústavních zákonů o VÚSC.

Pochopitelně je mnoho dalších důvodů, které ovlivnily podobu územněsprávních jednotek státu (např. finance), ale tyto výše zmíněné považuji za nejdůležitější. Proto jsem také při tvorbě DP bral v potaz hlavně tyto hlediska.

17. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat vývoj a změny územněsprávního členění ČR v letech 1920 – 1960. Hlavní přínos DP vidím v lepším pochopení současného stavu dělení našeho státu, které je díky tomu možné.

Pro naplnění svého cíle jsem se snažil nejprve získat potřebnou databázi pramenů, z kterých jsem mohl čerpat důležité informace. Při tvorbě DP jsem se často setkal s možností různých řešení. Proto bylo nutné si ověřit, které z těchto informací jsou pravdivé a platné, a na jejich základě vybrat správné řešení.

Územněsprávní členění státu je velice důležitý činitel, který se může, jak pozitivně, tak i negativně podepsat na vyspělosti daného státu. Je zřejmé, že uspořádání státní správy má ohromný vliv na sídelní strukturu. K střediskům moci se přirozeně vytvářejí vazby, ať hmotné v podobě komunikací, tak nehmotné v podobě lokálního vlastnictví, obchodních styků atd. Zatímco centrum se prosazuje, ostatní mají menší možnosti. Je jasné, že politické hledisko bude hrát vždy rozhodující úlohu, nesmí se však zapomenout i na vliv hospodářský, dopravní a spádový. Bohužel však zejména v reformách po II. světové válce byla tato hlediska potlačena.

Celkově lze na závěr konstatovat, že ani časté změny nepotlačily několik přirozených center českého státu, spíše naopak dochází k potlačování menších měst na úkor velkých. Vedle Prahy jako přirozeného a nezpochybnitelného těžiště nejen Čech, ale celé republiky, je to na Moravě Brno a Olomouc, které jsou si téměř rovnocenné, byť má Brno mírně navrch. Opět je to dáno i historicky, vždyť Olomouc bývala druhým zemským hlavním městem. Na severovýchodě naproti tomu Opavu vytlačila na druhořadé místo ostravská aglomerace, a tak někdejší hlavní město českého Slezska je dnes jen lokálním a kulturním centrem, byť s dobrou přístupností, danou právě svým někdejším postavením. Také v Čechách si uchovala některá města významné postavení po celou dobu svého vývoje, byť se s hlavním městem nikdy měřit nemohla, a nejínek je tomu i dnes. Jsou to především Plzeň a České Budějovice, ostatní krajská města jsou již tak blízko Prahy (ne přímo ve smyslu geografickém, ale vzhledem k funkčním vazbám mezi nimi a metropolí), že dochází k poklesu jejich významnosti.

Jako poslední myšlenku bych rád zdůraznil, že vedle historií ověřených center a zřízení má tradice státní správy i výrazný vliv na stabilitu státu a jeho uspořádání a na důvěru obyvatel v něj. Historie má totiž, jak se denně ukazuje, vliv na současné dění větší, než si často připouštíme.

Jsem si vědom, že jsem ve své práci nepostihl celé téma do hloubky. Dané téma je natolik široké, že detailním zpracováním by se stalo nepřehledným. Proto jsem se snažil, aby výsledkem mojí práce byla přehledná a kompletní DP o tomto tématu, která umožní jejímu čtenáři si vytvořit ucelený pohled na problematiku územněsprávního vývoje ČR.

18. Výkladový slovník

Adjunkt – úřednický pomocník

ArcView – počítačový program na tvorbu map

Judete – administrativní jednotka v Rumunsku

„malý okres“ – správní obvod s rozšířenou působností

Megye – administrativní jednotka v Maďarsku

Městys – menší město

Místodržitel – stál v čele Země v období Rakouska-Uherska

Oberlandrat – vrchní zemský rada

Politický okres – územní jednotka (tvořilo ji 2-3 soudní okresy)

Soudní okres – územní jednotky, podle kterých bylo organizováno soudnictví

Statutární město - tato města se mohou vnitřně členit na městské obvody nebo městské části s vlastními orgány samosprávy

Unitární stát – stát, který se vyznačuje jednou soustavou nejvyšších orgánů

Županija – administrativní jednotka v Chorvatsku

Župy – administrativní jednotky, které měly vzniknout na našem území

Použité zdroje

- Janák J., Hladíková, Z. (1989): Dějiny správy v Českých zemích do roku 1945. Praha, SPN, 519 s.
- Kadlec, Č.M. (2001): Hry o hranice. Chrást u Poříčan, autor, 272 s.
- Kadlecová, M., Mates, P. (1991): Československé dějiny státu a práva (1918 – 1945). Brno, Masarykova univerzita v Brně, 138 s.
- Kárník, Z. (2000): České země v éře První republiky (1918-1938) - díl první. Praha, Libri, 482 s.
- Kárník, Z. (2002): České země v éře První republiky (1918-1938) - díl druhý. Praha, Libri, 425 s.
- Kolektiv autorů (1996): Zeměpis – učební osnovy pro 6. až 9. ročník. Praha, Fortuna, 15 s.
- Kolektiv autorů (2000): Ottův slovník naučný. Praha, Argo.
- Kostruhová, M (2005): Téma:Problematika zvláštních kategorií obcí, statutární města, městyse. Praha
- Kvaček, R. (1988): Československý rok 1938. Praha, SPN, 325 s.
- Lacina K., Čechák V. (2001): Vývoj systému veřejné správy. Praha, Professional publishing, 103 s.
- Malý, K., Sivák, F. (1992): Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918. Praha, H&H, 533 s.
- Nikolau, S. (1942): Širým světem. Praha, Česká geografická unie, 760s.
- Pasák, T. (1998): Pod ochranou říše. Praha, Práh, 429 s.
- Poštolka, V (2002): Vývoj, zvláštnosti a problémy územněsprávního členění Severozápadních Čech. In: Geografie – Sborní ČGS Praha, č3/107, s. 277-295
- Purš, J. (1965): Atlas československých dějin. Praha , ÚSGK a Historický ústav
- Retrospektivní lexikon obcí ČSSR I,II (1978). Praha, Federální statistický ústav.
- Semotanová, J. (2003): Atlas českých dějin (2. díl – od r. 1618). Praha, Kartografie, 84 s.
- Sovadina, M. (1998): Správní vývoj Českolipska. Česká Lípa, Archiv Česká Lípa, 192 s.

Trávníček, D. (1984): Přehled územního vývoje našeho státu. Brno, Folia Facultatis Scientiarum Naturalium., Geografia, 76s.

Vávra, J. (2003): Pojetí a vnímání mikroregionu: Příklad Semilská, Česká republika. In: Vědecká pojednání IX/2003, TU Liberec, s.106-124.

Mapové zdroje:

Kolektiv autorů (1983): Dějepisný atlas 7. Praha, Geodetický a kartografický podnik v Praze, 24 s.

Kolektiv autorů (1984): Dějepisný atlas 8. Praha, Geodetický a kartografický podnik v Praze, 24 s.

Machát, F. (1921): Atlas republiky Československé

Klímová, E. (1999): Školní atlas České republiky. Praha, Geodézie.

Internetové zdroje:

www.bruntal.net

www.czso.cz

www.mesta.obce.cz

www.mujweb.cz/www/obce

www.mvcr.cz

www.narmyslenka.cz

www.sovamm.wz.cz

www.wikipedia.cz

Seznam příloh:

Příloha č.1.: Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava ze dne
16. března 1939

Příloha č.2.: Mapa Protektorátu Čechy a Morava

Příloha č.3.: Zákon č. 36/1960

Příloha č.4.: Vývoj územněsprávního členění ČR v letech – GIS mapa (poster)

(volná)

Příloha č.5.: Jilemnicko – GIS mapa (poster)

(volná)

Příloha č.1.:

Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava ze dne 16. března 1939

Po tisíc let náležely k životnímu prostoru německého národa česko-moravské země. Násilí a nerozum vytrhly je svévolně z jejich starého historického okolí a posléze jejich zapojením do umělého útvaru Česko-Slovenska vytvořily ohnisko stálého neklidu. Od roku k roku zvětšovalo se nebezpečí, že z tohoto prostoru - jako již jednou v minulosti - vyjde nové nesmírné ohrožení evropského míru. Neboť česko-slovenskému státu a jeho držitelům moci se nepodařilo organisovati rozumně soužití národních skupin, v něm svémocně spojených, a tím probuditi a zachovati zájem všech zúčastněných na udržení jejich společného státu. Prokázal však tím svou vnitřní neschopnost k životu a propadl proto nyní také skutečnému rozkladu.

Německá říše však nemůže v těchto pro její vlastní klid a bezpečnost stejně jako pro obecné blaho a obecný mír tak rozhodně důležitých oblastech trpěti žádné trvalé poruchy. Dříve nebo později musela by nésti nejtěžší důsledky jako mocnost dějinami a zeměpisnou polohou nejsilněji interesovaná a spolupostížená. Odpovídá tudíž příkazu sebezáchovy, jestliže Německá říše jest rozhodnuta zasáhnouti rozhodně zajištění základů rozumného středoevropského řádu a vydati nařízení, která z toho vyplývají. Neboť dokázala už ve své tisícileté dějinné minulosti, že díky jak velikosti tak i vlastnostem německého národa jediná jest povolána řešiti tyto úkoly.

Naplněn vážným přáním sloužiti opravdovým zájmům národů, obývajících v tomto životním prostoru, zajistiti národní svébytnost německému blahu všech, nařizují tudíž jménem Německé říše jako základu pro budoucí soužití obyvatelů těchto oblastí toto:

Čl.I

(1) Části bývalé Česko-Slovenské republiky, obsazené v březnu 1939 německými oddily, náleží napříště k území Velkoněmecké říše a vstupují jako "*Protektorát Čechy a Morava*" pod její ochranu.

(2) Pokud obrana Říše to vyžaduje, učiní Vůdce a říšský kancléř pro jednotlivé části těchto území úpravu od toho odchýlnou.

Čl.II

(1) Obyvatelé Protektorátu, kteří jsou příslušníky německého národa, stávají se německými státními příslušníky a podle ustanovení zákona z 15. září 1935 (Říšský zák. I., str. 1146) o říšských občanech říšskými občany. Pro ně platí tudíž také ustanovení na ochranu německé krve a německé cti. Podléhají německé soudní pravomoci.

(2) Ostatní obyvatelé Čech a Moravy stávají se státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava.

Čl.III

(1) Protektorát Čechy a Morava jest autonomní a spravuje se sám.

(2) Vykonává svá výsostná práva, náležející mu v rámci Protektorátu ve shodě s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Říše.

(3) Tato výsostná práva jsou zastávána vlastními orgány a vlastními úřady s vlastními úředníky.

Čl.IV

II

Hlava autonomní správy Protektorátu Čechy a Morava požívá ochrany a čestných práv hlavy státu. Hlava Protektorátu potřebuje pro výkon svého úřadu důvěry Vůdce a říšského kancléře.

Čl.V

- (1) Jako zastávce říšských zájmů jmenuje Vůdce a říšský kancléř *"Říšského protektora pro Čechy a Moravu"*. Jeho úřední sídlo jest Praha.
- (2) Říšský protektor jako zástupce Vůdce a říšského kancléře a jako zmocněnec říšské vlády má úkol pečovati, aby bylo dbáno politických směrnic Vůdce a říšského kancléře.
- (3) Členové vlády Protektorátu jsou potvrzováni Říšským protektorem. Potvrzení může býti odvoláno.
- (4) Říšský protektor jest oprávněn dáti se informovati o všech opatřeních vlády Protektorátu a udíleti jí rady. Může podati námitky proti opatřením, která by byla s to poškoditi Říši a je-li nebezpečí v prodlení, vydati nařízení, nutná ve společném zájmu.
- (5) Od vyhlášení zákonů, nařízení a jiných právních předpisů, jakož i od výkonu správních opatření a pravoplatných soudních rozsudků jest upustiti, podá-li Říšský protektor námitky.

Čl.VI

- (1) Zahraniční věci Protektorátu obzvláště ochranu jeho státních příslušníků v cizině, zastává Říše. Říše povede zahraniční věci tak, jak to odpovídá společným zájmům.
- (2) Protektorát obdrží zástupce u říšské vlády s úředním označením *"vyslavec"*.

Čl.VII

- (1) Říše poskytuje Protektorátu vojenskou ochranu.
- (2) Vykonávajíc tuto ochranu, udržuje Říše v Protektorátu posádky a vojenská zařízení.
- (3) Pro udržení vnitřní bezpečnosti a pořádku může Protektorát zříditi vlastní sbory. Organizaci, početní sílu a výzbroj určí říšská vláda.

Čl.VIII

Říše vykonává bezprostřední dohled na dopravnictví, jakož i na pošty a telekomunikace.

Čl.IX

Protektorát náleží k celnímu území Německé říše a podléhá její celní výsosti.

Čl.X

- (1) Zákonitým platidlem jest vedle říšské marky až na další koruna.
- (2) Poměr obou měn navzájem určí říšská vláda.

Čl.XI

- (1) Říše může vydávati právní předpisy s platností pro Protektorát, pokud toho vyžaduje společný zájem.
- (2) Pokud je dána společná potřeba, může Říše převzít do vlastní správy správní obory a zříditi potřebné pro ně vlastní říšské úřady.
- (3) Říšská vláda může učiniti opatření, potřebná k udržení bezpečnosti a pořádku.

Čl.XII

III

Právo, platné té doby v Čechách a na Moravě, zůstává v účinnosti, pokud neodporuje smyslu převzetí ochrany Německou říší.

Čl.XIII

Říšský ministr vnitra vydá v dohodě se zúčastněnými říšskými ministry právní a správní předpisy, potřebné k provedení a doplnění tohoto výnosu.

V Praze dne 16. března 1939.

Vůdce a říšský kancléř Adolf Hitler

Říšský ministr vnitra Frick

Říšský ministr zahraničí von Ribbentrop

Říšský ministr a přednosta říšské kanceláře Dr. Lammers

Věstník říšského protektora, č. 2/1939, s. 7

Příloha č. 2.:

Příloha č. 3.:

ZÁKON ze dne 9. dubna 1960 o územním členění státu

Národního shromáždění Republiky československé usneslo se na tomto zákoně:

§ 1

Území Republiky československé se dělí na kraje, kraje se dělí na okresy a okresy se dělí na obce.

§ 2

Území hlavního města Prahy tvoří samostatnou územní jednotku, dělí se na deset obvodů.

§ 3

Vytvářejí se tyto kraje:

1. Kraj Středočeský se sídlem v Praze;
2. Kraj Jihočeský se sídlem v Českých Budějovicích;
3. Kraj Západočeský se sídlem v Plzni;
4. Kraj Severočeský se sídlem v Ústí nad Labem;
5. Kraj Východočeský se sídlem v Hradci Králové;
6. Kraj Jihomoravský se sídlem v Brně;
7. Kraj Severomoravský se sídlem v Ostravě;
8. Kraj Západoslovenský se sídlem v Bratislavě;
9. Kraj Středoslovenský se sídlem v Banské Bystrici;
10. Kraj Východoslovenský se sídlem v Košicích.

§ 4

Ve Středočeském kraji se vytvářejí tyto okresy:

1. Okres Benešov;
2. Okres Beroun; Boleslav;
3. Okres Kladno;
4. Okres Kolín;
5. Okres Kutná Hora;
6. Okres Mělník;

7. Okres Mladá
8. Okres Nymburk;
9. Okres Praha - východ;
10. Okres Praha - západ;
11. Okres Příbram;
12. Okres Rakovník.

§ 5

V Jihočeském kraji se vytvářejí tyto okresy:

1. Okres České
2. Okres Český Krumlov;
3. Okres Jindřichův
4. Okres Pelhřimov; Budějovice;
5. Okres Písek;
6. Okres Prachatice;
7. Okres Strakonice; Hradec;
8. Okres Tábor.

§ 6

V Západočeském kraji se vytvářejí tyto okresy:

1. Okres Domažlice;
2. Okres Cheb;
3. Okres Karlovy Vary;
4. Okres Klatovy;
5. Okres Plzeň - město;
6. Okres Plzeň - jih;
7. Okres Plzeň - sever;
8. Okres Rokycany;
9. Okres Sokolov;
10. Okres Tachov.

§ 7

V Severočeském kraji se vytvářejí tyto okresy:

1. Okres Česká Lípa;
2. Okres Děčín;
3. Okres Chomutov;

4. Okres Jablonec nad Nisou;
5. Okres Liberec; Labem.
6. Okres Litoměřice;
7. Okres Louny;
8. Okres Most;
9. Okres Teplice;
10. Okres Ústí nad

§ 8

Ve Východočeském kraji se vytvářejí tyto okresy:

1. Okres Havlíčkův Brod;
2. Okres Hradec Králové;
3. Okres Chrudim;
4. Okres Jičín;
5. Okres Náchod;
6. Okres Pardubice;
7. Okres Rychnov nad Kněžnou;
8. Okres Semily;
9. Okres Svitavy;
10. Okres Trutnov;
11. Okres Ústí nad Orlicí.

§ 9

V Jihomoravském kraji se vytvářejí tyto okresy:

1. Okres Blansko;
2. Okres Brno - město;
3. Okres Brno - venkov;
4. Okres Břeclav; Hradiště;
5. Okres Gottwaldov;
6. Okres Hodonín;
7. Okres Jihlava;
8. Okres Kroměříž; Sázavou.
9. Okres Prostějov;
10. Okres Třebíč;
11. Okres Uherské
12. Okres Vyškov;

- 13. Okres Znojmo;
- 14. Okres Žďár nad

§ 10

V Severomoravském kraji se vytvářejí tyto okresy:

- 1. Okres Bruntál;
- 2. Okres Frýdek - Místek;
- 3. Okres Karviná;
- 4. Okres Nový Jičín;
- 5. Okres Olomouc;
- 6. Okres Opava;
- 7. Okres Ostrava - město;
- 8. Okres Přerov;
- 9. Okres Šumperk;
- 10. Okres Vsetín.

§ 14

Město, podle něhož je okres pojmenován, je jeho sídlem.

§ 15

(1) Vytvoření nebo zrušení kraje, podstatná změna jeho území nebo změna jeho sídla se provádí zákonem; provádět jiné změny území kraje přísluší vládě.

(2) Vytvořit nebo zrušit okres nebo podstatně změnit jeho území nebo změnit jeho sídlo přísluší vládě; jiné změny území okresů provádějí krajské národní výbory.

(3) Podstatná změna území hlavního města Prahy se provádí zákonem; provádět jiné změny jeho území přísluší vládě. Vytvořit nebo zrušit obvod hlavního města Prahy přísluší vládě; jiné změny území obvodů přísluší provádět Národnímu výboru hlavního města Prahy.

§ 16

(1) Z důležitých společenských zájmů, zejména pro další rozvoj zemědělské výroby a hospodářské a kulturní výstavby obcí, lze vytvořit, zrušit nebo sloučit obce nebo provést jinou změnou jejich území. Jde-li o obce v témže okresu a souhlasí-li s takovým opatřením místní národní výbory a občané dotčených obcí, rozhoduje okresní národní výbor. Jinak přísluší rozhodnutí krajského národnímu výboru.

(2) Změny v pojmenování obcí přísluší provádět krajskému národnímu výboru. Předpisy o postupu při změnách v pojmenování obcí a jejich částí a předpisy o označování ulic a ostatních veřejných prostranství a o číslování domů vydá ministerstvo vnitra.

§ 17

Ministerstvo vnitra sestaví a vyhlásí seznam krajů, okresů a obcí tvořících jednotlivé okresy; ministerstvo vnitra též vyhláší změny v tomto seznamu, vyplývající ze změn prováděných podle tohoto zákona.

§ 18

V souladu s územním členěním státu stanoveným tímto zákonem se přebuduje a nejpozději ode dne 1. července 1960 vstoupí v platnost územní organizace národních výborů a ostatních státních orgánů v krajích, v okresech a v obcích.

§ 19

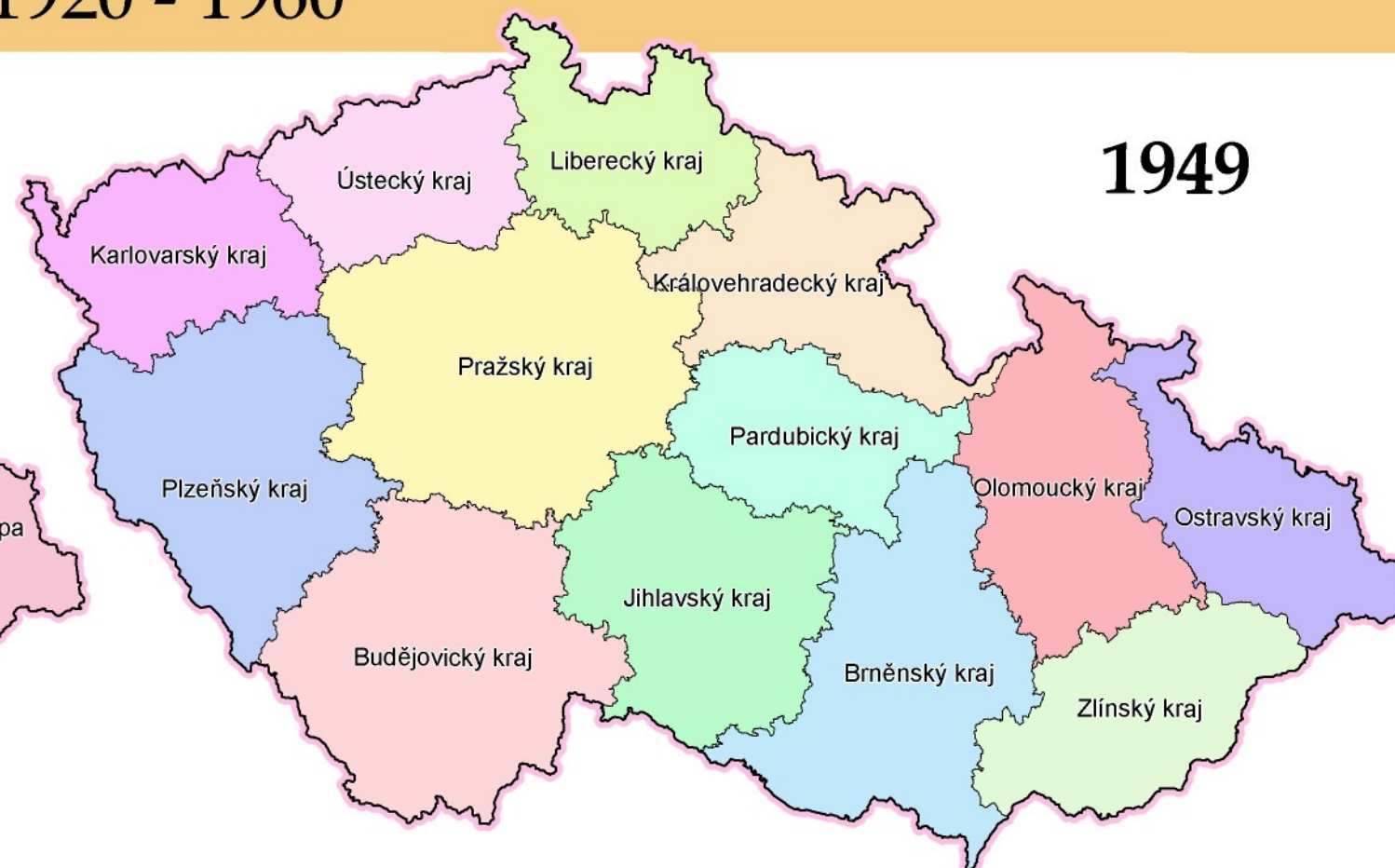
Tento zákon nabývá účinnosti ode dne vyhlášení; provede jej vláda.

VÝVOJ ÚZEMNĚSPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ ČR

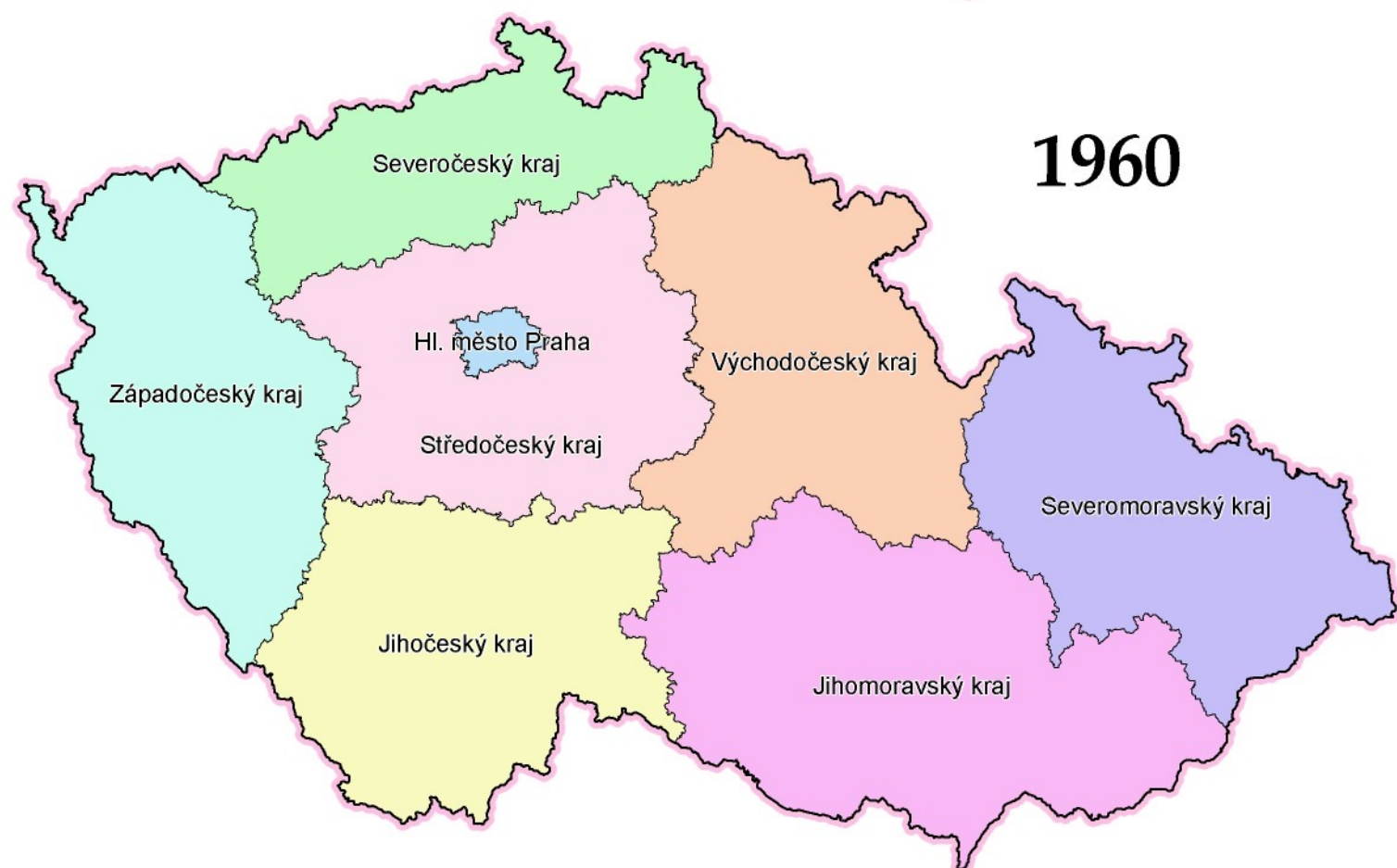
v letech 1920 - 1960

1920

1949

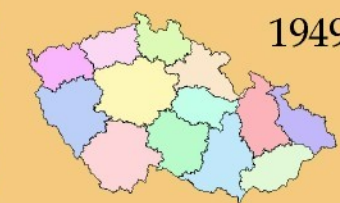
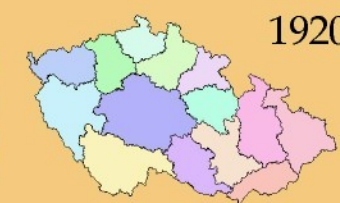
1960

Krajské zřízení v ČR v letech 1920-1960

V roce 1921 byl učiněn pokus zřídit kraje pod názvem župy. Příslušný zákon byl vydán, ale župy působily jen na Slovensku v letech 1923 – 28. V Česku župy nakonec ustanoveny nebyly. Podle navržených hranic žup bylo zřejmé, že volené orgány nejméně tři z nich by měly výrazně německý charakter. Zkušenost z listopadu 1918, kdy se čeští Němci pokusili o vyhlášení tzv. Deutschböhmen a jejich připojení k Rakousku či Německu, také přispěla k neúspěchu župního zákona.

Až do 31. 1. 1949 fungoval tedy systém politických a soudních okresů. Okresní hejtmanství se přejmenovala na okr. správy politické, v jejich čele zůstali hejtmani. Zemská místodržitelství se přejmenovala na zemské správy politické v čele se zemskými prezidenty, ve Slezsku byla ponechána zemská vláda. Po únoru 1948 byly země a s nimi zemské úřady od 1. 2. 1949 zrušeny. Byly zřízeny kraje. Reforma snížila význam samosprávy. V Česku bylo zřízeno 13 krajů. Dnes jich je rovněž 13 a k nim patří Praha jako samostatný kraj. Lze v tom vidět určitou spojitost. Dalším významným znakem bylo prolomení historické hranice na území Jihlavského kraje. Byly vytvořeny i nové okresy. Možná říci, že jejich hranice do jisté míry respektovaly hranice okresů soudních. Nových okresů bylo v Česku 187.

Ústava z 11. 7. 1960 si vyžádala novou územněsprávní reformu. Ta byla s předstihem schválena národním shromážděním 9. 4. 1960 a platila od 1. 7. 1960. V Česku bylo utvořeno 10 krajů. Tato reforma již vůbec nerespektovala historickou zemskou hranici, která zejména na Jihlavsku neodpovídala nové regionální diferenciaci Českomoravské vrchoviny, kde např. obnovila pomnichovskou hranici, resp. hranici německého osídlení. Byla často příčinou narušení přirozených regionálních vazeb sídel. Okresů bylo vytvořeno v Česku 75 (tento stav vydržel až do současnosti, přičemž v roce 1996 byl zřízen okres Jeseník oddělením části okresu Šumperk).

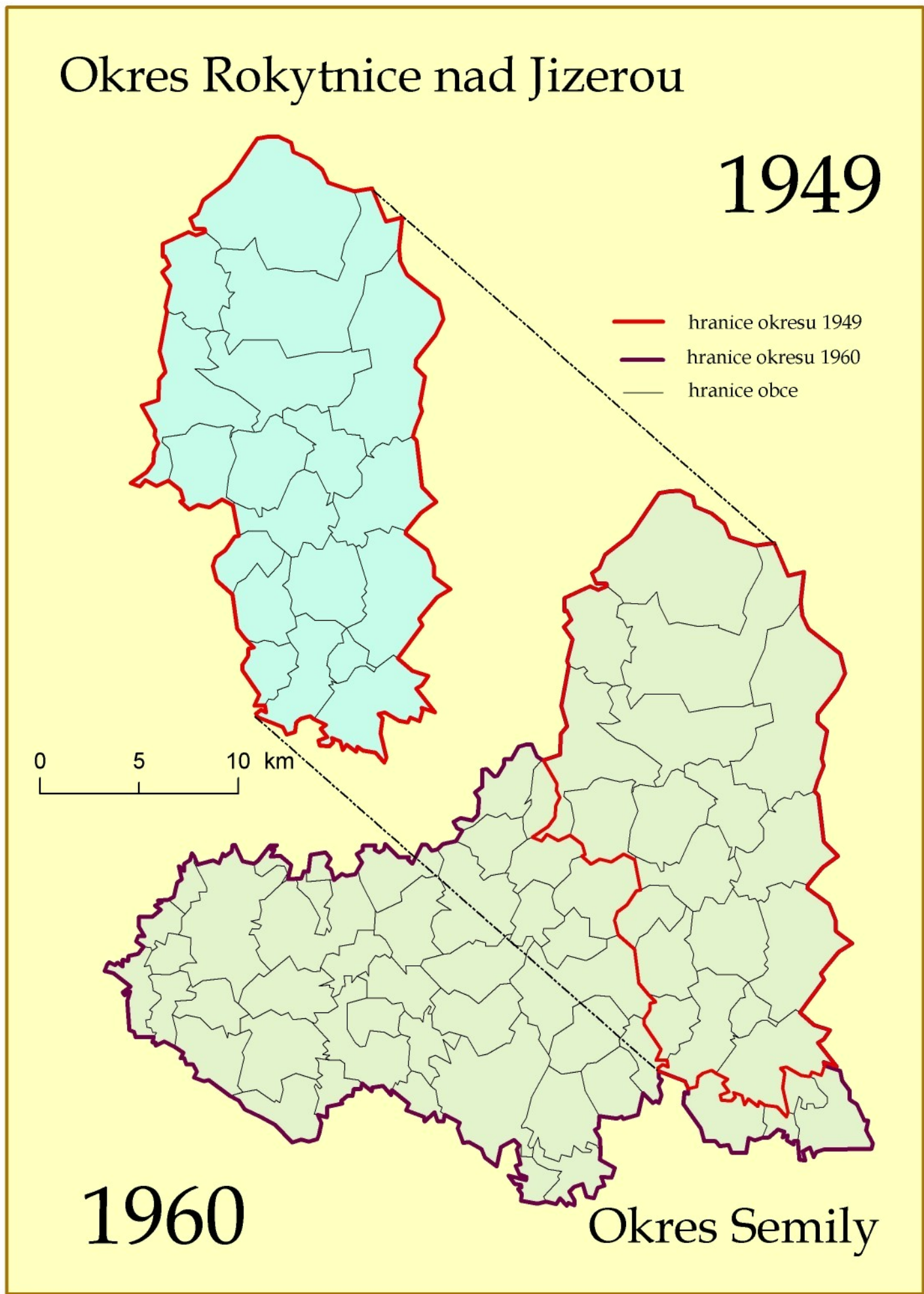
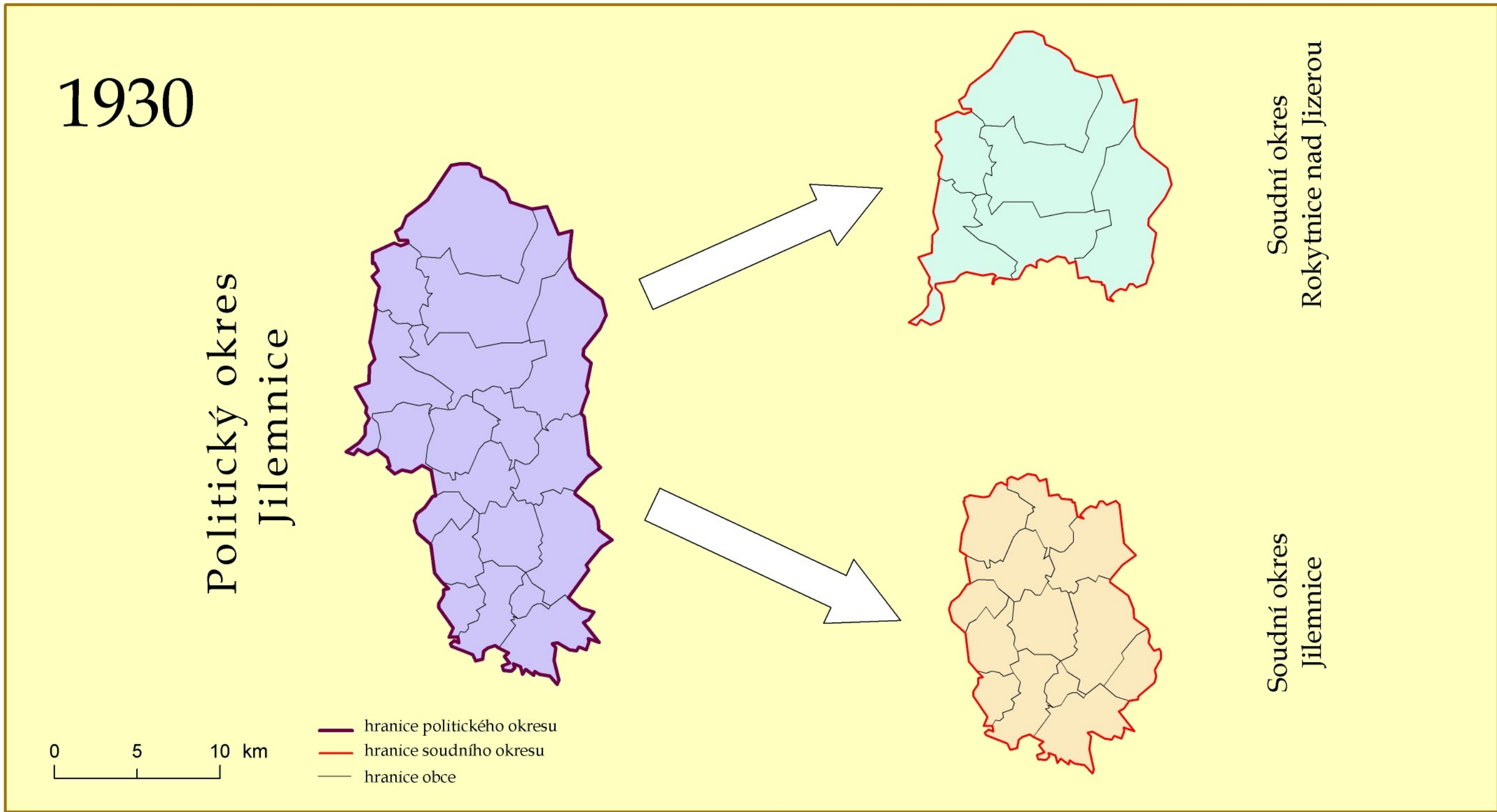
0 50 100 km

David BARTÁK

Zdroje dat: ArcČR 500, ARCDATA PRAHA s.r.o., ČZÚK 2004
 MACHÁT, R. (1921): Atlas Republiky československé. Praha, Nákladem V. Neuberta a synů na Smíchově.
 Kolektiv autorů (1983): Dějepisný atlas 7. Praha, Geodetický a kartografický podnik v Praze, 24 s.
 Kolektiv autorů (1984): Dějepisný atlas 8. Praha, Geodetický a kartografický podnik v Praze, 24 s.
 Liberec 2005

VÝVOJ ÚZEMNĚSPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ JILEMNICKA

v letech 1920 - 1960

Jilemnicko vývoj územněsprávního členění

V rámci nového rozdělení státu vznikl správní obvod obce s rozšířenou působností Jilemnice, který tvoří katastr 21 obcí. Nejvýznamnější obcí je město Jilemnice. Dalšími obcemi se statutem města jsou Jablonec nad Jizerou a Rokytnice nad Jizerou. Jilemnice byla již v minulosti významným centrem této oblasti. Se zlepšujícími se dopravními podmínkami (zejména po vybudování důležitých železničních spojů) se začal rozvíjet také turistický ruch. Jilemnice se v té době začala měnit v příjemné centrum západních Krkonoš.

V současnosti má Jilemnice 5840 obyvatel (zdroj: www.mesta.obce.cz). Dnes je území Jilemnicka součástí Libereckého kraje, okresu Semily a správního obvodu obce s rozšířenou působností Jilemnice. K tomuto stavu došlo po složitém vývoji.

V období Rakouska–Uherska, po reformách v roce 1868, se stalo Jilemnicko součástí politického i soudního okresu Jilemnice. Na území dnešního správního obvodu obce s rozšířenou působností vznikl ještě soudní okres Rokytnice nad Jizerou.

V politickém okrese Jilemnice žilo 47 881 obyvatel. Okres tvořilo 36 katastrálních obcí. V prakticky stejné podobě existoval až do 2. světové války. Od roku 1949 se okres Jilemnice stal součástí Libereckého kraje.

Při změnách v roce 1949 došlo k vytvoření okresu Jilemnice, který byl prakticky totožný se svým předchůdcem politickým okresem Jilemnice. Okres Jilemnice měl podle zákona č. 280 Sb. z roku 1948 o krajském zřízení 30 členů v národním výboru. Další změna nastala v roce 1960, kdy se celý region Jilemnicka stal součástí okresu Semily, který patřil do Východočeského kraje se sídlem v Hradci Králové.

Jilemnice patří pod Liberecký kraj. Změna nastala v období let 1960–1990 kdy se Jilemnicko stalo součástí Východočeského kraje, který měl své sídlo v Hradci Králové. Je zde dobře vidět i změna orientace mezi Libercem a Hradcem Králové. V období do roku 1960 se území dnešního správního obvodu Jilemnice orientovalo směrem k Liberci. Po roce 1960 došlo v rámci reformy ke změně začlenění Jilemnice, do krajského zřízení a obyvatelé začali více dojíždět do úřadů v Hradci Králové, sídla Východočeského kraje.

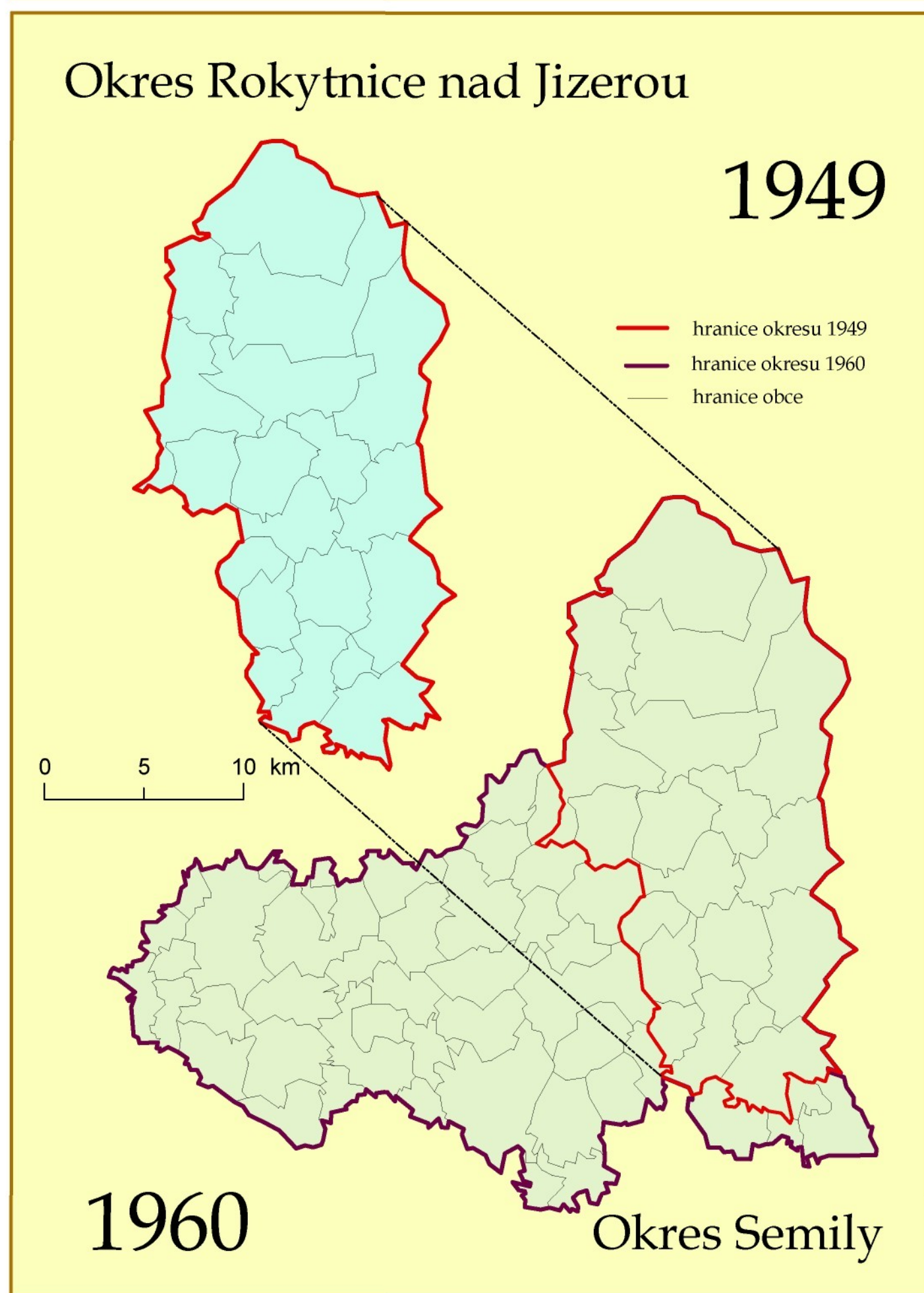
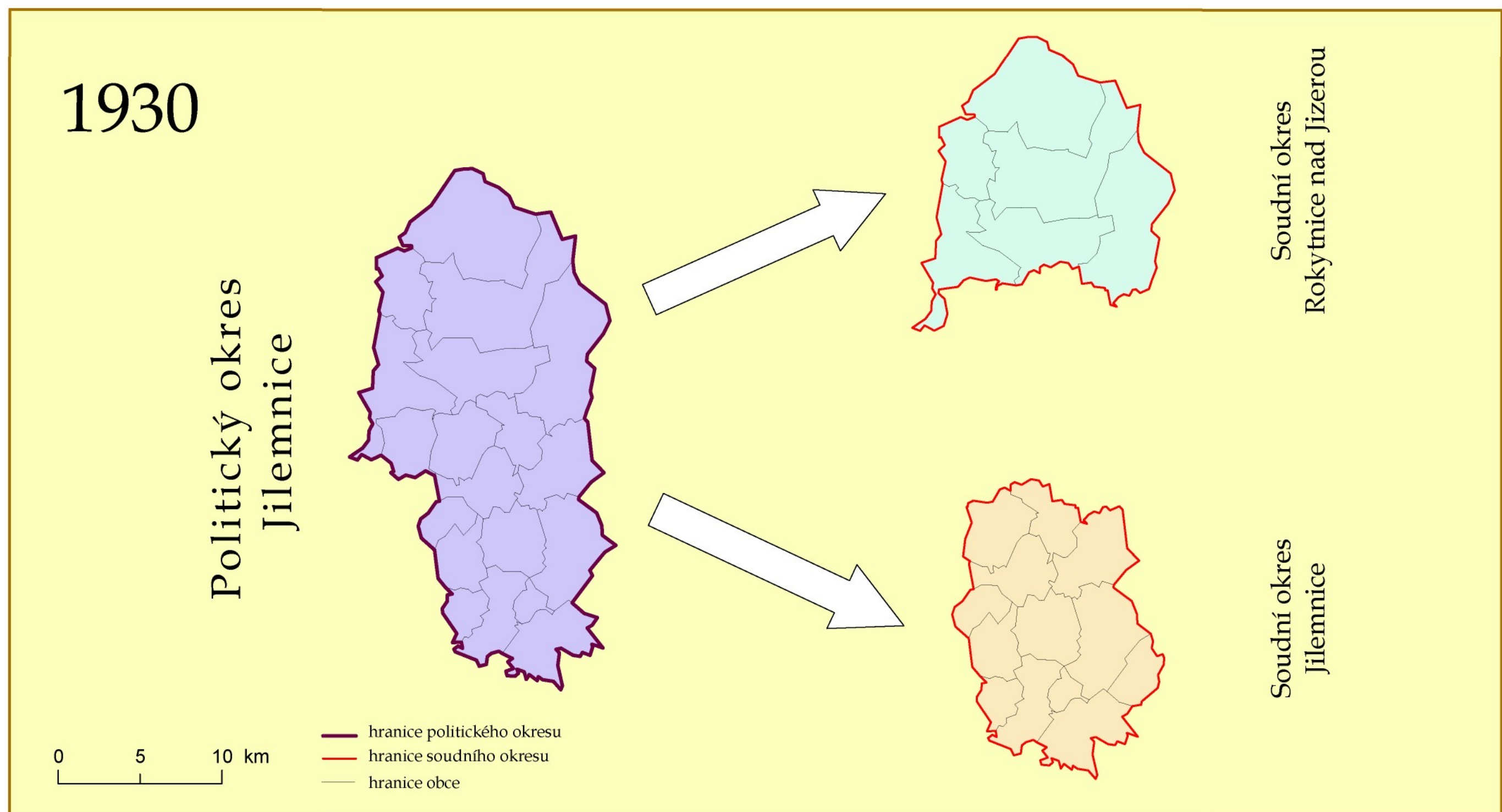
Jilemnicko je charakteristický region. Díky horskému charakteru území je zde velké množství malých obcí, které jsou nerovnoměrně rozmístěny. Také blízkost hranic a odlehlost tohoto území způsobil, že zájmy občanů při územněsprávním uspořádání nebyly vždy dostatečně vyslyšeny.

David BARTÁK

Zdroje dat: ArcČR 500, ARCDATA PRAHA s.r.o., ČZÚK 2004
www.mesta.obce.cz
Liberec 2005

VÝVOJ ÚZEMNĚSPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ JILEMNICKA

v letech 1920 - 1960

Jilemnicko vývoj územněsprávního členění

V rámci nového rozdělení státu vznikl správní obvod obce s rozšířenou působností Jilemnice, který tvoří katastr 21 obcí. Nejvýznamnější obcí je město Jilemnice. Dalšími obcemi se statutem města jsou Jablonec nad Jizerou a Rokytnice nad Jizerou. Jilemnice byla již v minulosti významným centrem této oblasti. Se zlepšujícími se dopravními podmínkami (zejména po vybudování důležitých železničních spojů) se začal rozvíjet také turistický ruch. Jilemnice se v té době začala měnit v příjemné centrum západních Krkonoš.

V současnosti má Jilemnice 5840 obyvatel (zdroj: www.mesta.obce.cz). Dnes je území Jilemnicka součástí Libereckého kraje, okresu Semily a správního obvodu obce s rozšířenou působností Jilemnice. K tomuto stavu došlo po složitém vývoji.

V období Rakouska – Uherska, po reformách v roce 1868, se stalo Jilemnicko součástí politického i soudního okresu Jilemnice. Na území dnešního správního obvodu obce s rozšířenou působností vznikl ještě soudní okres Rokytnice nad Jizerou.

V politickém okrese Jilemnice žilo 47 881 obyvatel. Okres tvořilo 36 katastrálních obcí. V prakticky stejné podobě existoval až do 2. světové války. Od roku 1949 se okres Jilemnice stal součástí Libereckého kraje.

Při změnách v roce 1949 došlo k vytvoření okresu Jilemnice, který byl prakticky totožný se svým předchůdcem politickým okresem Jilemnice. Okres Jilemnice měl podle zákona č. 280 Sb. z roku 1948 o krajském zřízení 30 členů v národním výboru. Další změna nastala v roce 1960, kdy se celý region Jilemnicka stal součástí okresu Semily, který patřil do Východočeského kraje se sídlem v Hradci Králové.

Jilemnice patří pod Liberecký kraj. Změna nastala v období let 1960 – 1990 kdy se Jilemnicko stalo součástí Východočeského kraje, který měl své sídlo v Hradci Králové. Je zde dobře vidět i změna orientace mezi Libercem a Hradcem Králové. V období do roku 1960 se území dnešního správního obvodu Jilemnice orientovalo směrem k Liberci. Po roce 1960 došlo v rámci reformy ke změně začlenění Jilemnice, do krajského zřízení a obyvatelé začali více dojíždět do úřadů v Hradci Králové, sídla Východočeského kraje.

Jilemnicko je charakteristický region. Díky horskému charakteru území je zde velké množství malých obcí, které jsou nerovnoměrně rozmístěny. Také blízkost hranic a odlehlost tohoto území způsobila, že zájmy občanů při územněsprávním uspořádání nebyly vždy dostatečně vyslyšeny.

David BARTÁK

Zdroje dat: ArcČR 500, ARCDATA PRAHA s.r.o., ČZÚK 2004
www.mesta.obce.cz
Liberec 2005